

Møntskatten fra Danelund og møntvæsenet i Sydvestjylland i vikingetid og tidlig middelalder

AF JENS CHRISTIAN MOESGAARD

I oktober 2002 blev der ved gården Danelund tæt ved Ribe fundet en skat bestående af 72 mønter, nedlagt i 1080'erne. Heraf er de 63 efterligninger af en engelsk mønttype, men indskrifterne giver ikke mening, og vægten er lavere end de engelske forbilleders. Det drejer sig med stor sandsynlighed om en hidtil næsten ukendt udmøntning fra Ribe, der delvist udfylder et hul i rækken af Ribe-mønter. Udmøntningen er af dårlig sølvkvalitet, hvilket sikkert skal ses som et forsøg fra kong Knud den Hellige på at tjene penge til finansiering af et planlagt togt til England. Desuden indeholdt skatten syv danske, en norsk og en tysk mønt.

I. Danelund-skatten

I.1. Introduktion

Jyllands møntforhold i middelalderens første århundreder er ikke så velbelyst som Sjællands og Skånelands. Hvert nyt jysk møntskattefund fra denne perioder bringer ny viden. Ikke blot små detaljer, men helt nye mønttyper eller eksemplarer af kendte typer fra møntsteder, som man end ikke vidste var i funktion på det pågældende tidspunkt. Således viste Bjerregravfundet fra 1922, at Knud den Hellige (1080-86) havde udmøntet i Randers, og at hans udmøntning i Ålborg var meget mere omfattende, end man hidtil havde troet¹. Tilsvarende fandtes der i det vigtige Lundby Kratfund fra 1980 bevis for, at Erik Ejegod (1095-1103) udover Randers også havde møntet i Ålborg². Og det store Grenåfund fra 1910 indeholdt mængder af jyske hidtil ukendte jyske typer fra Valdemar II (1202-41)³.

Skatten fra Danelund ved Ribe føjer sig smukt ind i denne række af bemærkelsesværdige fund. Dette fund er ekstra spændende, fordi der kun er

registreret ganske få møntfund fra 1000-tallet i Sydvestjylland. Det indeholder både nye varianter og en næsten ukendt udmøntning, der måske stammer fra Ribe i 1080'erne.

I.2. Fundet og fundstedet

I begyndelsen af oktober 2002 fandt Preben Nielsen fra Hedeselskabet under sprøjtning i et læhegn ca. 300 m sydsydvest for gården Danelund et par sammenkorroderede mønter. Han kontaktede straks Den antikvariske Samling i Ribe, der foretog en lille udgravning. Resultatet blev i alt 72 mønter fra sidste halvdel af 1000-tallet⁴. Mønterne blev i første omgang udstillet på museet i Ribe sammen med andre nye fund. I februar 2003 afleverede arkæolog Claus Feveile fra Den antikvariske Samling mønterne til Danefæbehandling på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København⁵.

Skatten består af 72 mønter. De fordeler sig således:

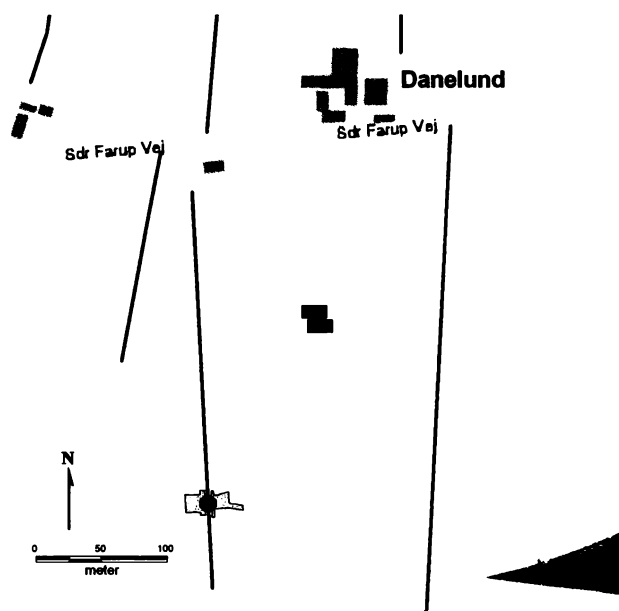
DANMARK	Svend Estridsen (1047-74), penning, Hbg. 32a, Lund, ca. 1070-74, møntmester Sven	1
	Harald Hen (1074-80), penning, Hbg. 2, Lund, møntmester Othalaric	1
	Harald Hen eller Knud den Hellige (1080-86), penning, Jylland? Hbg. Harald Hen, 1, 3 og 6 var	1
	Variant af samme type. Klippet halvpenning	1
	Knud den Hellige, penning, Hbg. 12, Viborg, møntmester Edvard	1
	Samme, penning, Hbg. 13, Ålborg, møntmester Sebjørn	1
	Samme, penning, Hbg. 13, Ålborg, møntmester Orm	1
	Efterligninger af den engelske konge Edvard Bekenderens (1042-66) Expanding Cross-type. Sandsynligvis præget i Ribe under Knud den Hellige	63
NORGE	Olav Kyrre (1067-93), penning. Var. af Gresli ⁶ , kl. V,1 og Tjora ⁷ 11f, 15f	1
TYSKLAND	Formentligt Bardowiek, obol, ca. 1050/60-80, Hæv. nr. 718	1

Som nævnt udførte Den antikvarisk Samling i forbindelse med bjergningen af mønterne en mindre udgravning af fundstedet. Det kunne konstateres, at mønterne ikke længere lå, hvor de oprindeligt var blevet tabt eller nedgravet. Ploven havde spredt dem rundt i jorden. Nogle af dem var dog stadig sammenkorroderede i små stabler. Der blev fundet velbevarede rester af den lærredspose, mønterne havde ligget i. Et stykke lærred sad stadig fast på en mønt (kat. 70). Et opfyldt hul, delvist ødelagt af læhegnets dybdepløjning, kan have været deponeringshullet. Hvis dette virkelig er tilfældet, må skatten være nedlagt bevidst i den hensigt at skjule mønterne. Hvis hullet derimod intet har at gøre med nedlæggelsen, kan skatten lige så godt være en tilfældigt tabt pung.

Under udgravningen blev der kun fundet få og usikre spor fra tidlig middelalder. Derimod var der en del gruber, stolpehuller m. v. fra ældre germansk jernalder (ca. 375-520/30 e. Kr.). Det var altså ikke muligt at afdække, hvorledes selve fundstedets anvendelse havde været i slutningen af 1000-tallet, da skatten blev efterladt. Imidlertid viser luftfotos fra 1960'erne og 1980'erne bebyggelsesspor på de omliggende allernærmeste marker, sandsynligvis efter grubehuse, brønde, hegn og huse. Ca. 150 m nordnordøst for skattens fundsted ses tydeligt på

fotografierne to huse, der typologisk kan dateres til 1000-1200 (fig. 1-2). Rekognosceringer i forbindelse med nyplantning af læhegn i 1980'erne og 1990'erne har frembragt potteskår fra romersk og germansk jernalder og tidlig middelalder. Ved selve gården Danelund er der fundet middelalderkeramik og der er

Fig 1. Kort over markerne syd for Danelund. Den sorte prik angiver fundstedet med omgivende udgravningsfelt. De to huse fra 1000-1200 er ligeledes indtegnet. Tegning: Claus Feveile, ASR.

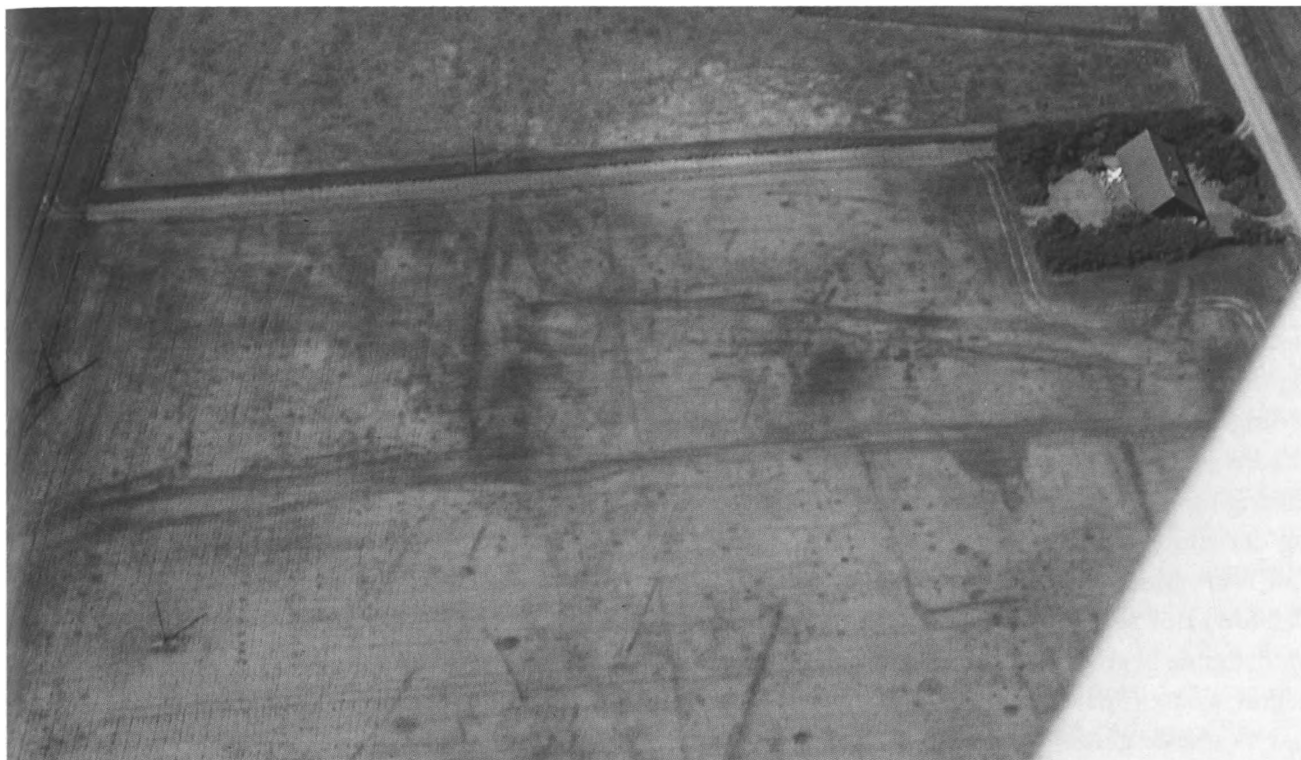

Fig. 2. Luftfoto af marken syd for Danelund. Konturerne af de to langhuse skimtes nederst til venstre. Fundstedet er udenfor billedet mod venstre. Bemærk, at nord er mod højre. Foto: J. K. S. Joseph, Moesgård Museum, 1967.

udgravet 4 gårde fra yngre romersk (ca. 150/60-375) eller ældre germansk jernalder (ca. 375-520/30). Der er således i fundstedets umiddelbare nærhed sikre bebyggelsesspor fra både jernalderen og ældre middelalder. Der har tydeligvis været en bebyggelse, hvor skattens ejer sikkert har boet. Hele området skønnes i øvrigt at være så interessant, at det i 2003 blev udpeget til kulturarvsareal⁸.

Fundstedet ligger på den tørre jord (ferskvands-sand/hedeslette), men geestranden⁹ – og dermed adgangen til de rige græsningarealer i marsken – er ikke langt væk (ca. 800-1000 meter). Dette var et ideelt sted for bebyggelse, og der ses en række rige bebyggelser netop omkring geestranden i jernalderen og vikingetiden, mens indlandet tilsyneladende var mindre tæt befolket¹⁰. Fundstedet ligger godt 4 km sydvest for Ribe, knap 1,5 km fra den store

bugtning på Ribe Ås nedre løb. Åen var sejlbar her, og der var stor trafik ind til Ribe. Netop her i 1000-tallets sidste fjerdedel synes Ribe at blomstre op efter en periode, hvor manglende arkæologiske fund tyder på ringe aktivitet¹¹. Denne nærhed kan have haft en positiv indflydelse på stedets trivsel – ud over skatten er der dog intet, der tyder på særligt gunstige betingelser eller speciel rigdom på denne bebyggelse i forhold til andre i Ribes omegn, der kendes gennem luftfotos og udgravninger¹².

1.3. Datering og historisk kontekst

Skatten må være nedlagt midt i 1080'erne. De yngste sikkert daterbare mønter er nemlig fra Knud den Helliges (1080-86) jyske udmøntning, som formodes at være fra sidste del af hans regeringstid (kat. 5-7)¹³. Da der ikke er nogen mønter fra Knuds efterfølgere, og da ældre mønter på den tid – så vidt vi kan bedømme – hurtigt blev gjort ugyldige og inddraget¹⁴, må man gå ud fra, at skatten er sammensat på Knuds tid eller i alt fald ikke ret lang tid efter hans død i 1086.

Måske er skatten gemt bort af sin ejer i forbindelse med Knuds forsøg på at samle ledingsflåden til togt mod England i 1085 eller jydernes oprør mod kong Knud det følgende år. Kongen indkaldte ledingsflåden til samling i den vestlige del af Limfjorden, hvorfra der dengang var udløb til Vesterhavet. Han dukkede imidlertid ikke selv op, da han opholdt sig i Slesvig, sandsynligvis fordi landets sydgrænse var truet. Folk blev trætte af at vente og drog hjem. Da kongens fogeder ville opkræve ledingsbøder, udbrød der oprør i Vendsyssel, der bredte sig til resten af Jylland. Kongen flygtede til Slesvig og videre til Fyn. Oprørerne forfulgte ham, og det endte med drabet på kongen i Odense 10. juli 1086. Man kender to andre jyske møntfund, der med stor sandsynlighed kan henføres til disse voldsomme begivenheder, nemlig Jegstrup og Bjerregrav-skattene på Viborg-Randers-egnen¹⁵. Ejerne har så måske glemt, hvor skattene var nedgravet, eller de kan være døde under de voldsomme begivenheder under oprøret. Men i Danelunds tilfælde kan det som sagt lige så godt blot dreje sig om en tilfældigt tabt pung.

1.4. En hidtil ukendt Ribe-udmøntning?

Den mest spændende gruppe i Danelund-skatten er ubetinget de 63 mønter, der er præget efter engelsk forbillede. Den udgør næsten 90 % af det samlede antal på 72 mønter. Hidtil var der kun kendt to eksemplarer af denne udmøntning. Det ene blev fundet under en udgravning i Plessenstrasse i Slesvig i 1977¹⁶. Det andet befinder sig på Fitzwilliam Museum i Cambridge, og det mangler desværre oplysning om fundsted¹⁷.

Mønterne er efterligninger af den engelske type Expanding Cross, der blev præget i kong Edvard Bekenderens (1042-66) navn. Forsiden viser kongens buste med diadem i profil mod venstre med kongenavn og -titel i omskriften. Kongen holder et scepter foran sig. Bagsidens kors bliver bredere og bredere, jo mere det nærmer sig kanten, deraf typens navn, Expanding Cross. Bagsideindskriften oplyser

møntmesterens og møntstedets navn. Man formoder, at typen blev præget ca. 1050 til ca. 1053¹⁸.

Danelund-skattens mønter udviser en række besynderligheder, der tydeligt viser, at det ikke kan dreje sig om ægte engelske mønter. For det første er portrættets stil primitiv. Der er dog så megen variation på stilen af de ægte engelske mønter, at dette i sig selv ikke skulle være alarmerende. Men derudover er mønterne så dårligt præget, at man faktisk sjældent kan læse hele indskriften. De ægte engelske mønter er næsten altid velprægede og fuldt læselige. For det tredje giver de stumper af indskrift, man kan læse, ingen mening. Det er bare en række bogstaver samt trekanter, punkter og streger, der ikke danner ord. På de engelske mønter er indskrifterne altid fuldt læselige. For det fjerde er vægten alt for lav: de 51 hele mønter vejer mellem 0,35 og 0,73 g med et gennemsnit på 0,52 g. For de ægte engelske mønter findes flere vægtstandarde, nemlig ca. 1,63-1,77 g, ca. 1,12 g og ca. 0,87 g¹⁹, det vil sige betydeligt højere end Danelund-mønterne. For det femte forsvandt de engelske Expanding Cross mønter fra omløbet i England efter indførelsen af en ny type ca. 1053²⁰, så det er ikke videre sandsynligt (om end ikke helt umuligt), at en stor gruppe af disse mønter skulle have overlevet helt til 1080'erne, da Danelund-skatten blev nedlagt. Sidst, men ikke mindst virker metallet som en legering med lav sølvholdighed – der er tydelige tegn på korrosionsnedbrydning af mønten under et tyndt lag af sølv på overfladen²¹. De engelske mønter var netop kendt – og skattet – for deres gode lødighed.

Alle disse forhold taler for, at mønterne fra Danelund ikke kan være ægte engelske mønter. De må være efterligninger, sandsynligvis lavet uden for England. Desværre giver indskrifterne ikke mening, så der er ikke nogen hjælp at hente her. Man kender en del andre efterligninger af Expanding Cross-typen, men de er alle tungere og desuden af en bedre stil end Danelund-mønterne²². Fra 1090'erne kender vi små tynde norske efterligninger af engelske mønter²³, men ikke af denne type, og det er som allerede

nævnt ikke sandsynligt, at skatten kan være nedlagt så sent. Mønterne fra Danelund kan derfor sandsynligvis ikke henføres til nogen af disse allerede kendte grupper.

Der findes imidlertid en gruppe mønter, der i mangt og meget minder om Expanding Cross efterligningerne i Danelund-skatten. Det drejer sig om Hauberg 1900, pl. XI, nr. 76, henført (med spørgsmålstegn) til Svend Estridsen (1047-74), Hedeby. Det er en efterligning af Edvard Bekenderens Trefoil/Quadrilateral type fra ca. 1046-ca. 1048. Bustens stil, de markerede kinder, det markante baghoved med diadem, tilstedeværelsen af bitegn såsom cirkler, bogstavernes udformning, den selv for Jylland meget lave vægt, den tynde blanket, det er alle træk, der binder denne type sammen med Danelund-typen. Selvom busterne stilistisk minder meget om hinanden, er draperingen dog tydeligvis kopieret efter hvert sit engelske forbillede: kappe fastgjort med spænde på Trefoil/Quadrilateral og beklædning med knapper fortil på Expanding Cross. Eksemplarerne af Trefoil/Quadrilateral-efteligningerne er også gennemgående bedre og tydeligere præget end Danelund-mønterne. Jeg har kun haft lejlighed til at undersøge de 5 eksemplarer i KMMS' samling nærmere, og for dem er det ikke muligt at udtale sig om stykkernes lødighed uden at foretage egentlige analyser, hvilket ikke har været muligt i denne sammenhæng.

Kirsten Bendixen har lavet et udførligt studie af Trefoil/Quadrilateral efterligningerne²⁴. Det fremgår, at KMMS besidder 5 eksemplarer²⁵, Kungliga Myntkabinettet, Stockholm, har 48 stykker og Skokloster opbevarer 3 eksemplarer. Desuden kendes et eksemplar i privat eje fra Haubergs staniol-aftryk. Jeg har ikke haft lejlighed til at undersøge, om der skulle være dukket flere eksemplarer op siden Kirsten Bendixens studie.

KMMS' eksemplarer er uden fundproveniens, men var alle kendt allerede i 1800-tallet. De 51 stykker i svenske offentlige samlinger stammer fra Venngarn-skatten ved Sigtuna, nedlagt efter 1079²⁶.

Mønterne fra Kungl. Myntkabinettet har fejlagtigt været tilskrevet Johannishus-skatten fra Blekinge, nedlagt efter 1120²⁷, men Kenneth Jonsson henfører dem til Venngarn-skatten²⁸. Der er således ikke noget til hinder for at datere Trefoil-Quadrilateral-efteligningerne til 1080'erne, samtidigt med Danelund-mønterne (se nedenfor) – Haubergs henførelse til Svend Estridsen strider i alt fald mod mønternes tynde blanketter og hele fabrik.

Busternes helt tydelige ens stil viser, at de to møntgrupper må have haft en fælles oprindelse. Er det på hinanden følgende udmøntninger ved samme møntsted? Eller to nabomøntsteders samtidige udmøntning? Det er umuligt at sige – dog må det bemærkes, at de efter udsagn fra Danelund og Venngarn-skattene ikke har cirkuleret sammen. Dette faktum kan forklares ved en forskel i såvel udmøntningssted som prægetidspunkt – det er umuligt at afgøre på det nuværende kildegrundlag.

De ægte engelske Expanding Cross-mønter var ikke ukendte i Danmark. De kendes fra flere skattefund (tabel 1). Det er faktisk den sidste engelske type, der optræder i større tal i de danske fund, og hermed udgør den afslutningen på trekvart århundredes intensiv møntimport fra England²⁸. I Danmark forblev engelske mønter i omløb i længere tid end i hjemlandet. Det er således ikke usandsynligt, at en dansk møntpræger kan have haft et eksemplar ved hånden som forbillede for sin egen udmøntning. Den engelske Trefoil/Quadrilateral-type var også kendt i Danmark (tabel 1).

Danelund-stykkernes lave vægt og ringe metalkvalitet synes at svare til Knud den Helliges jyske mønter fra Randers, Ålborg og Viborg. Der er foretaget en metalanalyse af et af Randers-eksemplarerne fra Bjerregrav-skatten, og den viste en lødighed på 55 % sølv. De 13 hele mønter fra Bjerregrav vejede mellem 0,43 og 0,69 g med et gennemsnit på 0,56 g³⁰. Det vil derfor være naturligt at se udmøntningen af Danelund-stykkerne i samme mønthistoriske kontekst som Knuds jyske mønter. Både vægt og lødighed er langt lavere end de fore-

STED	LANDSDEL	NEDLAGT	ANTAL MØN- TER I ALT	ANTAL T /Q	ANTAL EXP. X	DMS
Roskilde	Sjælland	efter 1047	16	1	0	10
Hågerup	Fyn	efter 1048	1416	6	0	15
Vallø	Sjælland	efter 1053	2253	mindst 6	mindst 2	21
Lyngby	Jylland	efter 1053	454	11	19	22
Selsø	Sjælland	Ca. 1060	over 1000	mindst 4	mindst 2	25
Tørring	Jylland	Ca. 1060	mere end 2593	mindst 2	mindst 1	26
Bonderup	Sjælland	Ca. 1065-70	240	10	2	19
Kirke Værløse	Sjælland	Ca. 1065-70	339	5	2	23
Store Frigård	Bornholm	efter 1106	1224	2	2	37

Tabel 1. Engelske Trefoil/Quadrilateral og Expanding Cross mønter i skattefund i Danmark (nuv. grænser).

gående kongers mønters³¹. Trefoil/Quadrilateral-eftersligningerne har samme lave vægt, men man kan ikke sige noget om deres lødighed, da der ikke er foretaget metalanalyser.

Denne møntforringelse var sandsynligvis et forsøg fra kongens side på at tjene penge til det planlagte Englandstogt i 1085 (se ovenfor). Ved at spare på sølvet kunne han udgive flere mønter med den samme ædelmetalmængde. Utilfredsheden med møntregningen fremgår af krønikeskriveren Ælnoths beretning om kongens fogeders inddrivelse af ledingsbøderne: »De kongelige ombudsmænd eller opkrævere drev mere, end retfærdigt var, på at forhøje bøderne, de tillagde marken en større vægt, værdsatte al ting billigt og – for at gengive menigmands tale – lod en øre knap gælde en ørtug« (en øre gælder normalt tre ørtug)³².

Det eneste – spinkle – holdepunkt, vi har for stedfæstelse af prægestedet for Danelund-mønterne, er fundstederne Danelund, tæt ved Ribe, og Slesvig. Når møntstedet skal fastlægges for anonyme mønter, er en af metoderne at kortlægge fundsteder og

forsøge at udskille en koncentration i et bestemt område. Der findes naturligvis en fare for ring-slutning ved denne metode, en fare, der er endnu større for skattefund end for enkeltfund, da man for førstnævntes vedkommende ikke med sikkerhed kender årsagen til møntsammensætningen. Foreløbigt kendes kun to fundsteder, nemlig Danelund og Slesvig, og det er naturligvis for lidt at bygge en sikker konklusion på. I princippet kan mønterne fra skatten jo være bragt til Ribe-egnen af en købmand fra et helt andet sted så sent som samme dag, skatten blev nedlagt. Typens altdominerende stilling i Danelund-fundet forstærker imidlertid formodningen om en lokal udmøntning. Denne antagelse bygger på den simple konstatering, at langt hovedparten af skattefundene er lokale – men det kan naturligvis ikke bevises i dette konkrete tilfælde. Kommende fund vil muligvis vise, at udmøntningen skal placeres i en helt anden egn. Men indtil videre er Ribe-egnen nok den bedste arbejdshypotese, når der skal gives et bud på udmøntningsstedet. Slesvig ligger ikke så langt fra Ribe, så dette fund modsiger ikke hypotesen. Der er tale om et enkeltfund, der sandsynligvis afspejler et tilfældigt tab fra det daglige møntomløb, der normalt domi-

neres af lokale mønter. Men fundet af ét eksemplar er selvfølgelig et spinkelt grundlag at bygge alt for håndfaste konklusioner på. Møntstedet for Trefoil/Quadrilateral-eftersligningerne er endnu sværere at bestemme. Haubergs henførelse til Hedeby er rent hypotetisk. Den lave vægt tyder på Jylland. Fundstedet Venngarn ligger derimod langt fra Jylland.

Er selve byen Ribe så møntstedet? Det ville være naturligt at forestille sig, da Ribe klart er områdets vigtigste bebyggelse, og – som nævnt ovenfor – blomstrer byen tilsyneladende op netop i århundredets sidste fjerdedel. På nogle af Danelund-mønterne står der faktisk bogstavskombinationen RI i omskriften, men da resten af omskriften ikke giver nogen mening, må det nok tilskrives en tilfældighed. Selvom man ikke behøver at forestille sig en møntprägning uden afbrydelser, ville Danelund-mønterne fint udfylde en del af hullet i sidste tredjedel af 1000-tallet i rækken af mønter, der formodes præget i Ribe (se nedenfor).

Der er også andre problemer. Hvorfor har man taget et motivmæssigt forbillede, der var 30 år gammelt? Var det bare, fordi man tilfældigvis havde et eksemplar af denne mønt ved hånden? Hvorfor har man ikke læselige indskrifter, som der ellers var andre steder i Danmark på dette tidspunkt? Svaret på disse spørgsmål kan være, at udmøntningen er blevet sat i værk i al hast, da kongen havde akut brug for penge til sit planlagte togt til England. Selvom der er flere faser i udmøntningen (se nedenfor), kan den godt have foregået på forholdsvis kort tid. Man har måske ligefrem villet bruge dem i England? Man har så åbnet møntsmedjen i Ribe, der formentlig havde været lukket et par årtier. Man havde ikke nogen ved hånden, der kunne læse og skrive, så derfor blev indskrifterne blot en række bogstaver uden mening. Idéen er fristende, men svær at bevise. Hvis imidlertid Trefoil/Quadrilateral-typen virkelig tilhører samme udmøntning, virker det hele mere organiseret. Det kan da ikke siges at dreje sig om forhastet nødudmøntning.

Det er derimod sikkert, at udmøntningen må

have været af en vis størrelse, da der er mange varianter blandt de 63 Danelund-mønter. Jeg har lavet et stempelstudie af mønterne. Mønternes dårlige prægning og bevaringstilstand har ikke lettet arbejdet. Mange er så svagt præget, at dele af motivet ikke kan ses. Nogle er fejlcentrerede, og flere er dobbeltprægede, så det er svært at finde ud af præcist, hvordan de enkelte elementer af motivet skal stå i forhold til hinanden. En del er præget med slidte stempler, hvor motivet er delvist udvisket. Desuden er flere mønter fragmentariske eller har store kant-skader. Nogle har korrosionsprikker eller ligefrem-flader, der vanskeliggør læsningen. Det betyder, at næppe en eneste af mønterne bærer et fuldstændigt møntbillede. Jeg har undersøgt mønterne med stereomikroskop med tegneapparat³³, hvorved jeg har lavet forstørrede tegninger af samtlige identificerbare stempler. Jeg har ikke tegnet hver enkelt konkret mønt, men derimod forsøgt at lave »idealtegninger«, hvor jeg har kombineret motivelementer fra flere eksemplarer præget med samme stempel. Jeg har ligeledes forsøgt at finde tilbage til så meget som muligt af det oprindelige motiv på dobbeltprægede eksemplarer, og få elementerne sat rigtigt sammen igen. Tegningerne skal derfor tages som skitse og ikke præcise gengivelser til mindste detalje af motiverne. Ingen af tegningerne viser det komplette motiv af et stempel.

En mønt (kat. 70) er ikke blevet afrenset, da den stadig bærer tekstilrester fra pungen, og den må derfor udgå af undersøgelsen. Af de resterende 62 mønter er det lykkedes mig at stempelbestemme 60 forsider (97 %) og 42 bagsider (68 %). Når 'succes-raten' er så meget højere for forsiderne end for bagsiderne, skyldes det, at forsidens buste kun kan vende på én måde, mens bagsidens kors kan vendes på fire måder. Det er derfor meget forholdsvis let at afgøre entydigt, om en dårligt bevaret forside er stempelidentisk eller ej med andre forsider. Derimod er det meget sværere med en tilsvarende dårligt bevaret bagside, da kombinationsmulighederne her er meget større.

Jeg har for de 60 forsider kunnet identificere 37 forsidestempler, hvor brugt til mellem 1 og 4 mønter (gennemsnit 1,62 mønt). Tilsvarende er der til de 42 bagsider benyttet 28 bagsidestempler, der hver især er repræsenteret ved mellem 1 og 5 mønter (gennemsnit 1,5 mønt). Det højere gennemsnit for forsidestemplerne tyder på, at de – som man ville forvente – har udgjort understemplet, der slides langsommere end det mere udsatte overstempel (se dog nedenfor). Man har derfor foretrukket at benytte understemplet til det mest komplicerede design, der tog længst tid at skære – her forsidens brystbillede.

Der er adskillige mønter med identisk stempel-par, men kun ganske få stempelkæder. Disse er i øvrigt ganske korte, da ingen indeholder flere end 3 stempler (kat. 8-9, 17-20, 57-60, 61-65). Om dette afspejler møntprægningens organisering, hvor den enkelte møntpræger har siddet med sit eget stempel-par, således, at der ikke opstår stempelkæder, eller om det blot betyder, at materialet er for lille til at tillade at opbygge én sammenhængende stempel-kæde, kan ikke afgøres på nuværende tidspunkt. Kommende fund vil muligvis bringe nyt materiale til belysning af dette spørgsmål.

En eventuel altomfattende stempelkæde ville sandsynligvis kunnet have vist den interne kronologiske rækkefølge i udmøntningen. Da den ikke foreligger, har jeg forsøgt at opdele mønterne i to grupper efter stil. Den første gruppe (kat. 8-46) er præget i en forholdsvis god stil, hvor mange af elementerne fra det oprindelige engelske forbillede kan findes i mere eller mindre velgengivet stand, og bogstaverne ligner rigtige bogstaver, selvom indskriften ikke giver mening. I den anden gruppe (kat. 47-69) er stilen mere grov, de enkelte motivelementer ligner ikke længere forbilledets, og bogstaverne er ofte blot simili-bogstaver. Skelnen mellem de to grupper er ikke altid let, og man kan ofte diskutere, om en konkret mønt hører til i den ene eller den anden gruppe. Jeg vil umiddelbart tro, at de to grupper udgør to faser af udmøntningen, hvor stilen bliver

grovere med tiden. Det faktum, at der er forholdsvis flere stempeldubletter i gruppen med grov stil³⁴ end i gruppen med god stil³⁵, peger også den retning (ud fra en hypotese om, at friske mønter fra møntstedet vil være overrepræsenteret i møntmassen i forhold til ældre mønter). Faktisk er kat. 57-65 nærmest som nyslåede. Argumentet skal dog bruges med forsigtighed, da der også er en del stempelidentiske mønter i gruppen med god stil (f. eks. kat. 17-19, 27-29).

En del af mønterne har bitegn. Nogle har en, to eller tre cirkler i bagsidens korsvinkler. Her kan idéen være kommet fra de ægte engelske mønter, hvor mange eksemplarer fra møntstedet York har en cirkel i en af vinklerne³⁶. Cirkler findes også bag nakken på forsidens buste. Andre af Danelund-mønterne har 3 prikker i en eller to af korsvinklerne. Nogle har et punkt foran busten. Der findes også kors både på for- og bagsiden. For alle disse bitegn findes der ikke paralleller blandt de engelske Expanding Cross-mønter. Bitegn ses ofte som hemmelige mærker, der kan være en kode til identifikation af møntmesteren, der har præget netop den pågældende mønt, eller det kan for de indviede i datiden angive en bestemt fase i udmøntningen. Det har dog ikke været muligt at se et mønster i brugen af bitegnene på Danelund-mønterne. Kun i ganske enkelte tilfælde bruges samme bitegn på for- og bagside af samme mønt (kat. 43, 58-60) – ellers synes brugen helt tilfældig. Der er dog flest i gruppen med god stil. Også Trefoil/Quadrilateral-eftertiligningerne bærer bitegn. Især minder cirklerne på forsiden ved busten om Danelund-mønterne.

Hvor stor mon udmøntningen har været? Man kan ikke umiddelbart gå ud fra antal mønter, der er bevaret til vore dage. Her kan fundet af én enkelt skat nemlig gøre, at mønter fra én bestemt periode er almindelige i dag (ligesom Danelund-skatten faktisk har gjort). Samtidig kan mønter fra perioden lige bagefter være meget sjældne eller helt ukendte, fordi der ved tilfældighedernes spil ikke kendes noget skattefund nedlagt, mens de var gangbare. For at omgå den slags tilfældigheder i det materiale, der er

overleveret til i dag, tager man udgangspunkt i antal stempler, der har været brugt til udmøntningen, når man vil forsøge at bedømme dennes størrelse. Stempler slides nemlig, så der kun kan laves et vist antal mønter med dem. Hvis man f. eks. i dag har bevaret 20 eksemplarer af én mønttype og ligeledes 20 af en anden, kunne man forledes til at tro, at der var blevet lavet lige mange af hver af disse mønttyper. Hvis det så viser sig, at alle 20 mønter af den ene type er præget med et og samme stempelpar, mens de 20 andre mønter er præget med 20 forskellige stempelpar, må man – alt andet lige – konkludere, at sidstnævnte type er præget i meget større tal end førstnævnte. De to typer har så haft en markant forskellig overlevelseshastighed til vore dage.

Nu kan man ikke uden videre gå ud fra, at der i vore dage stadig er bevaret eksemplarer præget med alle de stempler, der blev brugt i datiden. Der findes imidlertid statistiske metoder til at skønne hvor stort det oprindelige antal stempler har været. Ingen af metoderne er 100 % sikker. Jeg har valgt en af de enkleste metoder, nemlig den, som Lyon benyttede på mønter præget i Lincoln i England, og som Michael Metcalf har brugt på en lang række møntgrupper³⁷. Man går ud fra antallet af registrerede stempler (d, dies), antal stempelbestemte mønter (n, number) og hvor mange heraf, der er stempel-koblede (n-fi, non-singletons), og hvor mange der ikke er det (fi, singletons). Udregningsformlen er så:

$$\frac{n \times d}{n - fi} = D$$

hvor D er det teoretiske samlede antal stempler, der blev brugt til udmøntningen. Der er naturligvis en vis statistisk usikkerhed omkring dette tal, men det giver dog et fingerpeg om udmøntningens størrelse. Det skal dog nævnes, at jo større antallet af singletons er, jo større er den statistiske usikkerhed.

Hvis vi ser på Danelund-skattens mønter (inkl. mønten uden proveniens af samme type) i denne sammenhæng, får vi følgende resultat:

	n	fi	n-fi	d	D
forsider	61	21	40	37	56,4
bagsider	43	20	23	28	52,3

Dette er et minimumstal, da udmøntningen sagtens kan være fortsat efter nedlæggelsen af Danelund-skatten. De stempler, der eventuelt har været brugt hertil, er af indlysende grunde ikke repræsenteret i det overleverede materiale. Eksemplaret fra Plessenstrasse i Slesvig kan – trods usikkerheden om dens stempelbestemmelse – være et eksempel herpå (se ovenfor).

Beregningen viser – lidt overraskende – at der skulle have været brugt flere forsidestempler end bagsidestempler til udmøntningen. Dette er i modsætning til den konklusion, jeg kom frem til ovenfor ved at regne 'gennemsnitsbrug' af henholdsvis forside- og bagsidestemplerne. Det skyldes måske den statistiske usikkerhed ved beregningen af det teoretiske antal stempler?

Man ved ikke præcist, hvor mange mønter man i gennemsnit har kunnet præge med et stempel, før det var slidt op. Der er fremført tal på 5.000, 10.000 eller endog 25.000 eksemplarer pr. understempel. Det bliver et sted mellem knap 300.000 og godt 1.400.000 eksemplarer for denne udmøntning, naturligvis med forbehold for den statistiske usikkerhed i beregningerne. Det er tankevækkende, at en sådan udmøntning næsten ikke var kendt før fundet af Danelund-skatten. Det viser, hvor meget nyt en enkelt fund kan bringe – og det understreger, at vor nuværende viden langt fra er komplet.

Antallet af stempler placerer Danelund-typen fint blandt de samtidige danske mønttyper, der typisk er kendes fra en snes til vel over 100 stempelpar³⁸. Kirsten Bendixens foreløbige studier over Trefoil/Quadrilateral-eftersligningerne viser, at der sandsynligvis også i denne udmøntning har været over 50 stempelpar.

1.5. Skatten i mønthistorisk lys

Skatten er meget homogen. Næsten ni tiendedele af mønterne tilhører en og samme udmøntning. Hvis den ovenfor fremsatte tolkning viser sig at være rigtig, er denne udmøntning den nyeste lokale udmøntning. Det er også det, man normalt ville forvente i et skattefund fra denne periode. Den sidste trediedel af 1000-tallet er netop den periode, hvor den danske konge for alvor fik gennemført sit monopol på udmøntning. Først fik han trængt de udenlandske mønter ud af møntomløbet, dernæst fik han gennemført, at ældre danske mønter ikke længere skal være gyldige, men omveksles mod gebyr. Samtidigt udbyggede han de regionale møntvæsener, således at landet blev inddelt i tre zoner: Skåneland, Sjælland og Jylland. Mønterne fra de forskellige landsdele skulle nu heller ikke være gyldige i de øvrige landsdele – de skulle veksles mod gebyr. Møntmonopolet var et vigtigt led i udbygningen af kongemagten i den tidlige middelalder, og indtægterne fra udmøntningen og de dermed forbundne vekselgebyrer var efter alt at dømme betydelige.

I Danelund-skatten er der netop kun ganske få udenlandske og/eller ældre mønter. Langt de fleste var helt nye, lokale mønter. Kun to mønter er fra udlandet (Norge og Bardowiek). Der er slet ingen fra Sjælland, og kun en enkelt helt sikker mønt fra Lund. Et par stykker er fra Nørrejylland: Viborg og Ålborg samt et ukendt møntsted (der i teorien kan være syd- eller sønderjysk). Den ældste blandt de danske mønter var kun 10-15 år gammel, da skatten blev nedgravet eller tabt, og de langt hovedparten var helt nye (hvis ellers dateringen af Expanding Cross-eftirligningerne er korrekt).

Ribe-egnens og Sønderjyllands møntmæssige stilling i forhold til resten af Jylland på dette tidspunkt står ikke klar. Hvis tolkningen af Expanding Cross-eftirligningerne som lokale Ribe-mønter er rigtig, kunne det tyde på, at det sydlige Jylland og Nørrejylland udgjorde to adskilte valuta-områder. Så denne skat er endnu en brik i vort billede af, hvorledes kongemagten i denne periode strammer grebet

om udmøntningen. Det skal i denne sammenhæng understreges, at vi ikke har skriftlige kilder til denne udvikling. Det er udelukkende skattefundenes sammensætning, der kan oplyse os her.

Danelund-skatten er det første kendte fund af norske mønter fra Olav Kyrres udmøntning i det nuværende Danmark (kat. 71). Der findes dog et par eksemplarer fra udgravningerne i Slesvig by i det nuværende Tyskland, der historisk set hører til Danmark. I øvrigt er norske mønter fra Olavs forgænger Harald Hårderåde (1047-66) og fra årtierne omkring 1100 ikke helt sjældne i Danmark. De optræder enkelte eksemplarer i en række skattefund, og i Lundby Krat-skatten fra Nordjylland og Græse-fundet fra Nordsjælland er der adskillige³⁹.

Aggrippinere fra Bardowiek (kat. 72) er ikke almindelige i Danmark, men der findes da et par eksemplarer på Bornholm. Derimod var den stort set eneherkende i møntomløbet i Holsten i anden halvdel af 1000-tallet og tilsyneladende også i landskabet Slesvig, som det ses af to skattefund fra Flensborg⁴⁰. Så dens tilstedeværelse tæt ved Ribe er ikke underlig, den viser kontakter med nærområdet sydpå.

II. Udmøntning i Ribe og møntbrug i Sydvestjylland ca. 700-ca. 1100

II.1. Introduktion

Vor viden om udmøntning i Ribe og møntbrug i det sydvestjyske område i 1000-tallet er forholdsvis begrænset⁴¹, og her er Danelund-skatten en væsentlig kilde til ny viden. Faktisk er Sydvestjylland mærkeligt fundfattigt i forhold til resten af landet, og Ribe-udmøntningerne er ikke nær så veldokumenterede som udmøntningerne andre steder i Danmark. Sådan havde det ikke altid været. I 700-tallet var Ribe og nærmeste omegn det eneste sted i Norden, der havde en egentlig mønt-økonomi, og også i 800-tallet ser møntbruget ud til at have været meget mere aktiv her end andre steder.

Jeg vil her kortfattet gennemgå forskningens nuværende stade m. h. t. møntbrug i Sydvestjylland og møntprägning i Ribe fra ca. 700 til ca. 1100. Historien falder naturligt i flere faser, der hver især omtrent dækker et århundrede. 700-tallet svarer til den intense brug af sceattas (små sølvmonter) i Ribe og det nærmeste opland, 800-tallet ser udbredt brug af den såkaldte nordiske penning, i 900-tallet benyttes hele og fragmenterede arabiske monter efter vægt sammen med sølvgenstande, og endeligt i 1000-tallet benyttes først vesteuropæiske og siden danske monter.

Vi har meget få skriftlige kilder til den her omhandlede periodes historie, og ingen af disse siger noget om møntbrug eller møntprägning i det sydvestjyske område. Som kilder må vi derfor bruge monterne selv. Til studiet af hvilke monter, der var i brug, må vi bruge en sammenstilling af samtlige kendte møntfund fra området. Jeg har lavet en liste over fund fra de gamle Tønder, Sønderborg, Åbenrå, Haderslev og Ribe amter (før 1970-grænser), hvilket nogenlunde svarer til Ribe og Sønderjyllands amter (efter 1970-grænser). Området er valgt for at kunne sætte Ribe ind i sin regionale sammenhæng. Afgrænsningen er naturligvis arbitrær og er valgt af praktiske grunde, da materialet i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling er registreret efter før-1970-amter. Fundlisten findes som bilag 2. Det indeholder henvisninger for alle fundene, som ikke vil blive gentaget teksten herunder.

Hvad angår møntprägningen, bærer enkelte monter fra sidste del af perioden indskrifter, som man med større eller mindre sikkerhed kan tolke som navnet Ribe, der i så fald skulle angive møntstedet. Mange monter bærer imidlertid ikke indskrift eller har uforståelige indskrifter. Her må bestemmelsen af møntstedet – så længe møntværkstedet ikke er påvist arkæologisk – bero på en række andre faktorer, hvor analysen af fundspredningen af den pågældende mønttype er den vigtigste. Det giver sig selv, at en sådan møntstedshenførelse aldrig kan blive helt sikker.

II.2. 700-tallet: sceattaernes århundrede.

Ribe er som bekendt Nordens ældste by. Den blev grundlagt i 700-tallets allerførste år og blev efter få år opdelt i velafgrænsede parceller og gadeforløb. Der findes ingen så tidlige paralleller hertil i Norden i øvrigt. Der må have stået en stærk magt (konge?) bag grundlæggelsen. Samme magt har sikkert garanteret fred til handels- og håndværksaktiviteterne på stedet. Disse har været af en helt anden karakter end de aktiviteter, der fandt sted i det omliggende samfund.

I det ældste Ribe er der fundet 203 små penninge i sølv eller kobber-sølv legeringer, de såkaldte sceattas⁴². Det svarer til ikke mindre end omtrent 2/3 af samtlige kendte sceattas-fund fra Norden, inklusiv Slesvig-Holsten. Sceattaerne i Ribe er fundet enkeltvis i arkæologiske lag, der svarer til aktiviteten på markeds- og håndværkspladsen, og de må være tab fra daglig handel ogandel. Hver enkelt fund repræsenterer derfor én hændelse, hvor en mønt er blevet håndteret. Monterne er hele og typesammen-sætningen er homogen (se nedenfor), hvilket tyder på, at monterne blev brugt efter antal og ikke efter vægt (i en vægtøkonomi bruges mange forskellige mønttyper sammen, og monterne klippes i stykker for at få vægten til at passe). De velbevarede eksemplarer fra Ribe er ikke blevet testet med knivstik eller ved bøjning, som de ville have været, hvis de havde været brugt i en vægtøkonomi.

Flere af fundene gjort på steder udenfor Ribe er skattefund (f. eks. Föhr-skatten og muligvis Dankirke), der hver især repræsenterer en samlet nedlæggelse af flere monter ad gangen. Så hvis man i stedet for at tælle antal monter tæller antal hændelser af mønthåndtering, bliver Ribes dominans i fundbilledet endnu mere markant. Ribe-området er også det sted i Norden, hvor fundstederne uden sammenligning ligger tættest: der er fundet sceattas både på bebyggelserne Gammel Hviding og Okholm og på den tilsyneladende nedlagte bebyggelse Dankirke. De øvrige fundpladser ligger spredt langt fra hinanden: f. eks. Hedeby, Föhr (Sydslesvig), Holms-

lands Klit (Jylland), Gudme (Fyn), Tissø (Sjælland), Åhus (Skåne). De fleste af disse steder er der kun fundet en enkelt eller et par sceattas, der ikke kan bruges som bevis for egentlig møntøkonomi.

I Ribe og dens umiddelbare opland har man altså i 700-tallet haft en møntøkonomi, hvor man brugte mønter efter antal som betalingsmiddel ved handelstransaktioner. Det er en lille isoleret – og meget aktiv – enklave i et ellers stort set møntløst samfund. Sceatta-fundene fra Dankirke skal dog muligvis tolkes på en anden måde. De er traditionelt blevet set som en række enkelttab, der afspejler møntbrug ligesom i Ribe. Udgravningen har imidlertid vist, at bosættelsen i Dankirke ophører omkring 550. Claus Feveile har foreslået, at i alt fald en del af mønterne i virkeligheden udgør to små udpløjede skattefund. De stammer nemlig fra pløjelaget og ligger således ikke længere dér, hvor de blev tabt/nedgravet i sin tid. Ni af mønterne ligger i to koncentrationer med henholdsvis fire meget tidlige mønter i den ene og fem sene mønter i den anden. De fem Wodan/Monster-sceattas fra Dankirke som de eneste i hele Norden er blevet mærket med en kniv. Drejer det sig om en kultisk handling? Er de bevidst ødelagte mønter blevet nedgravet på forfædrenes helligholdte boplads? Det er nok desværre umuligt at få vished om disse emner, med mindre nye fund på pladsen kaster lys over disse forhold.

Blandt fundene i Ribe udgør en enkelt type, nemlig Wodan/Monster-sceattaen, hele 85% af de bestemmelige eksemplarer. En del af mønterne kommer fra udgravninger med fine stratigrafiske lag, der hver især repræsenterer ca. 5-15 års aktivitet. Det giver en enestående mulighed for at følge forandringer i den cirkulerende møntmasse. Det viser sig, at de fleste mønter af andre typer end Wodan/Monster ligger i de helt tidlige lag, men Wodan/Monster bliver næsten enerådende fra ca. 725 eller måske lidt før⁴³. Helge Brinch Madsen har for ganske nyligt på grundlag af en dendrodatering foreslået, at de 5 Wodan/Monster mønter fra udgravningen i Kunstmuseets kælder må være kommet i jorden

samtidigt med eller før ca. 719. En af disse mønter er fundet i et lag, som han anser for samtidig med dendrodateringen, mens de 4 øvrige er tidligere⁴⁴. Dette forskyder mængdeforholdet mellem Wodan/Monster og andre sceattastyper i den ældste fase ret kraftigt. Claus Feveile tvivler dog på, om tolkningen af lagenes sammenhæng med dendrodateringen er korrekt⁴⁵.

Denne meget homogene møntmasse fra senest ca. 725 er meget bemærkelsesværdigt, da den tyder på en organiseret mønt-økonomi, hvor det er lykkedes for magthaveren at gennemføre et kontrolleret omløb af kun én mønttype. I et sådant system skal møntbrugerne omveksle andre mønttyper, der så bliver smeltet om.

Wodan/Monster-typen tilskrives traditionelt Frisland. Den er fundet i stort tal i både England⁴⁶ og især i Nederlandene⁴⁷, men intet sted udgør den et procentmæssigt så dominerende element i fundbilledet som i Ribe. På den vigtige handelsplads Domburg i Holland er der f. eks. 120 eksemplarer, men det udgør kun 12% af det samlede antal fund (sammenlignet med 85% i Ribe, som nævnt ovenfor). Antallet i absolutte tal stadig er mindre i Ribe end udenfor Danmark, men man skal her tænke på, at kun en meget lille del af markeds- og håndværkspladsen i Ribe er udgravet. Dette forhold har fået den engelske numismatiker Michael Metcalf til at foreslå, at Wodan/Monster kan være præget i Ribe⁴⁸ – det er faktisk svært at forestille sig, at man har kunnet opretholde en egentlig organiseret mønt-økonomi med kun én type i omløb, hvis man brugte fremmede mønter. Det skulle ikke udelukke, at nogle af eksemplarerne fundet udenfor Danmark kunne være efterligninger, der kan være præget i England f. eks.⁴⁹ Denne teori er dog blevet kraftigt imødegået af Brita Malmer, der mener, at mønttype er frisiske af natur, og at den må være importeret til Ribe af frisiske købmænd på lige fod med andre importvarer, der er arkæologisk belagt. Hun fremhæver, at man ikke kan komme med så vidtrækkende konklusioner, som Metcalf gør, før

hele møntserien er analyseret til bunds, f. eks. ved stempelstudier⁵⁰. Desværre er mange af mønterne fra Ribe-udgravningerne så dårligt bevaret, at detaljerede stempelstudier ikke vil være mulige.

Fra arkæologisk hold er det blevet fremhævet, at de stratigrafiske fundomstændigheder viser, at Wodan/Monster sceattaerne forblev i omløb i stort tal indtil starten af 800-tallet. Tallet er så stort, at det ikke bare kan være tilfældige gamle mønter, der forblev i omløb; der må tværtimod løbende være kommet forsyninger af nyprægede mønter. Det passer dårligt til idéen om, at de skulle være frisiske, da udmøntningen i Frisland må formodes at være ophørt kort efter midten af 700-tallet som følge af Pepin den Lilles møntreform⁵¹. Dog er det spørgsmålet, hvor fast karolingernes greb om Frisland egentligt var – noget tyder på, at det havde en forholdsvis selvstændig stilling⁵², der måske betyder, at det ikke fulgte Pepins reform lige med det samme.

I denne sammenhæng er der et interessant fund på vadehavs-øen Føhr. Det drejer sig om et fund på mindst 87 mønter. Hvor de godt 200 mønter fundne i Ribe er enkeltfund, tabt en for en, er mønterne fra Føhr fundet samlet, og de afspejler således kun én enkelt begivenhed. Skatten må være nedlagt eller tabt efter ca. 755, da den indeholder en mønt præget efter det tidspunkt. Dvs. at vi er lige i den periode, hvor Wodan/Monster dominerer møntomløbet i Ribe. Det ville være oplagt at tolke skatten som tilhørende en frisk købmand på vej til Ribe. Hvis Wodan/Monster var frisk, ville man forvente, at den dominerede i skatten, men skatten indeholder ikke en eneste Wodan/Monster-sceatta⁵³. Er det så en købmand med sine frisiske mønter, som han vil være tvunget til at veksle til Wodan/Monster-mønter, når han kommer til Ribe? Men skatten kan selvfølgelig også afspejle andre omstændigheder, som vi ikke kan vide noget om. Det kan imidlertid ikke være en købmand på vej fra Ribe, da han ubetinget ville have haft Wodan/Monster sceattas i sin pung.

Imod henførelsen af Wodan/Monster-typen til Ribe taler dens dominerende rolle i de to frisiske skattenfund Hallum og Terwispe⁵⁴. Her skal man dog tage med i betragtning, at skattefunds udsagnkraft til lokalisering af prægesteder er ringere end enkeltfunds, da et skattefund på kort tid kan være transporteret over lang afstand, mens enkeltfund afspejler mange på hinanden følgende tabssituationer på fundstedet.

Et andet problem er Wodan/Monster-udmøntningens start. Den sættes til ca. 710⁵⁵. Men som vi har set, skal vi helt op til ca. 720/725, før Wodan/Monster-typen dominerer omløbet i Ribe. Dette kunne tale imod en henførelse til Ribe. Men det kan også blot afspejle »begyndervanskeligheder« med at indføre et kontrolleret møntomløb.

Diskussionen kan ikke anses for afsluttet, men Wodan/Monsters dominerende stilling i Ribe, dens fravær på Føhr og dens omløbstid helt op i starten af 800-tallet taler unægteligt for, at den kan være præget i Ribe.

I sidste del af 700-tallet var arabiske mønter allerede almindelige i Rusland. De kom til Østersøområdet omkring 800. I Danmark kendes nogle få fund fra 800-tallets første halvdel, men i større tal kommer de først efter århundredets midte. I Sydvestjylland er der imidlertid tilsyneladende flere meget tidlige fund af arabiske mønter. I Ribe er der en enkelt mønt, der desværre er så dårligt bevaret, at den ikke kan bestemmes nærmere. Den stammer fra en blandet opsamling, der omfatter lag fra anden halvdel af 700-tallet samt moderne forstyrrelser. Mønten kan altså tidligst være aflejret/tabt i anden halvdel af 700-tallet, men det kan ikke udelukkes, at den er yngre. Ved lokaliteten Nybro tæt ved Varde er der desuden fundet en dirhem præget i Bagdad i 771/72. 700-tals-dirhemer var ofte i brug langt op i 900-tallet, men denne er fundet tæt ved en plankevej på pæle over et vådområde. Vejen blev anlagt ca. 761 (dendrodatering) og sidste reparation er dokumenteret i 812/13. Hvor længe vejen herefter har været i brug vides ikke, men det kan næppe

have været mange årtier. Mønten er sikkert tabt i vejens brugperiode. Desuden er der i Ribe fundet ca. syv sammenkorroderede dirhemer. Strengt taget er de ikke arabiske, da i det mindste de to synlige efterligninger af uvis herkomst fra slutningen af 700-tallet. Alle mønter har en diameter, der svarer til dirhemens. Det har p. g. a. fundets bevaringstilstand ikke været muligt at undersøge, om de øvrige mønter også var efterligninger eller om det drejer sig om officielle udmøntninger. Skatten stammer fra en arkæologisk kontekst, der kan dateres til ca. 780-790. Denne – omend beskedne – koncentration af mulige tidlige dirhem-fund har som antydet ikke nogen parallel andetsteds i Danmark.

II.3. 800-tallet: den nordiske penning

I 800-tallet blev der præget flere møntserier i Norden. Brita Malmers grundlæggende arbejde fra 1966 er standardværket om disse udmøntninger, suppleret af senere artikler fra hendes hånd. De relevante serier benævnes her KG (kombinationsgruppe) 3 til 6. Før Malmers værk har der været givet flere bud på prægestedet, især har Hedeby og Birka været nævnt. Ved stempelstudier og typologiske koplinger har Brita Malmer vist, at de fleste af disse møntserier (KG 3-5) hænger sammen i én udmøntning. Hun mener så, at den isolerede KG 6 udgør en lidt senere fase af samme udmøntning. Hele gruppen henfører hun til ét møntsted, beliggende i Slesvig-Holsten, mest sandsynligt Hedeby, der var områdets handelsmæssige centrum på daværende tidspunkt⁵⁶.

Malmer daterer mønterne til anden og lidt ind i tredje fjerdedel af århundredet. Det har dog også været foreslået, at datere dem tidligere i århundredet⁵⁷. Et eksemplar af KG 5 fra Okholm-bebyggelsen er faktisk fundet i tidlig kontekst. Den stammer nemlig fra opfyldningen af et grubehus, der efter det arkæologiske materiale at dømme er foregået fra ca. 750 til ca. 800. Opfyldningen er imidlertid ikke sket på én gang, og det er ikke muligt på grundlag af fundmaterialet at afgøre med sikkerhed, hvor langt op i tiden opfyldningen har stået på. Den har dog

næppe taget over 50 år, så vi kan ikke komme alt for langt ind i 800-tallet.

I 1996 fremkom Michael Metcalf med den teori, at KG 5 og 6 kunne være præget i Ribe. Han bygger dels på mønternes motiv, der er identisk med Wodan/Monster sceattaernes: et skægget ansigt en face på den ene side og en bagudskuende hjort på den anden side (mønter med en fremadskuende hjort hører ikke til denne udmøntning). Desuden konstaterer han, at de få 800-tals penninge, der er fundet i Ribe, alle som en er KG 5 eller 6 (på grund af mønternes dårlige bevaringstilstand er det desværre tit svært at afgøre, om det drejer sig om KG 5 eller 6). På det tidspunkt, Metcalf skrev, var en del af fundene ikke finbestemt, men det er siden sket, og derved er deres antal øget og billedet endnu klarere. Der er flere i selve Ribe, og i Okholm er der også fremkommet to eksemplarer (se fundlisten i bilag 2).

Mønterne stammer fra dels kulturlag i Ribe, dels fra en stor bebyggelse i det nære opland. De er fundet enkeltvist eller som små skattefund, der sikkert afspejler tabte punge. De kan sandsynligvis knyttes til almindelig møntbrug – i modsætning til de samtidige mønter i gravene i Birka, der afspejler en rituel brug, og som derfor er sværere at benytte til fastlæggelse af prægested. Samtidigt gør Metcalf opmærksom på, at KG 5 og 6 overhovedet ikke optræder i fundene i Hedeby, hvor udmøntningen ellers skulle have fundet sted.

Metcalf henleder dog selv opmærksomheden på de mønter, som binder KG 5 sammen med KG 3-4, og som fik Malmer til at knytte alle mønterne sammen til én udmøntning. Det drejer sig om tre mønter:

- (1) Malmer 1966, pl. 34,7: Fs. Ansigt A1, stempel pl. 3,2. Bs. Hjort A, stempel pl. 2,3. Muligvis fundet i Skåne.
- (2) Malmer 1966, pl. 34,9: Fs. Carolus-efterligning II, stempel pl. 2,7. Bs. Hjort B1, stempel pl. 6,10. Fundet i grav 780 i Birka, Sverige.
- (3) Malmer 1966, pl. 34,10: Fs. Carolus-efterligning

II, stempel pl. 2,6. Bs. Hjort B1, stempel pl. 6,9. Fundet i grav i Hovgården i Uppland, Sverige.

Her hører Ansigt A1 og Hjort B1 til KG 5, mens Carolus-eftersligningen og Hjort A hører til KG 3 og 4. Metcalf gør imidlertid opmærksom på, at de relevante mønter har en afvigende stil, og at de måske kan være imitationer lavet et andet sted⁵⁸. Malmer afviser Metcalfs argumentation og henviser igen til, at KG 3-5 ved typekombinationer er knyttet sammen⁵⁹. Imidlertid er stemplerne, der er brugt til disse tre mønter, ikke brugt til andre hidtil registrerede mønter⁶⁰, så man kan ikke med 100% sikkerhed knytte de tre mønter til resten af udmøntningen. Metcalfs teori kan derfor ikke afvises, og fundspredningen taler unægteligt for den.

Hvis vi vender os mod møntbrug, må vi endnu engang konstatere, at materialet er både kompakt og homogent. Kompakt på den måde, at ni eller ti eksemplarer fra Ribe og tre fra det nærliggende Okholm er et meget stort antal mønter i forhold til andre nordiske pladser fra 800-tallets første halvdel. Og homogent, da mønterne undtagen en skibsmønt fra Okholm alle er KG 5 eller 6. I denne forbindelse bør man notere sig, at der ikke er en eneste karolingisk mønt, som ellers var den almindeligste mønttype i Danmark på det tidspunkt⁶¹. Mønterne stammer fra kulturlag (Ribe og en af Okholm-mønterne) og fra fyld af grubehuse (to Okholm-fund). Mange er fundet enkeltvist – dog kan syv mønter blandt Ribe-fundene udgøre et lille skattefund (tabt pung?). Ingen af mønterne viser tegn på at være blevet klippet i datiden (typisk tegn på vægtøkonomi) eller gennemboret til smykkebrug. Det kunne endnu engang tyde på udbredt møntbrug, hvor mønterne bruges efter antal i et velreguleret møntvæsen, hvor ikke-lokale mønter blev udelukket af omløbet og skulle tvangsveksles til lokal mønt.

Fra det øvrige Sydvestjylland har man kun registreret en KG 6 lagt i en grav i Træhede og en engelsk mønt lavet om til perle på Syvsig-bebyggelsen. Begge disse fund afspejler ikke-monetær møntbrug

(henholdsvis amulet i grav og smykkebrug). Et par endnu ikke nærmere bestemte arabiske mønter er muligvis fra 800-tallet, men jeg behandler dem af praktiske grunde under 900-tallet, da der generelt er flere fund af arabiske mønter fra 900-tallet end 800-tallet.

Endnu i 800-tallet er Ribe således en enklave med møntøkonomi i et i øvrigt næsten møntløst bagland, hvor de sjældne møntfund afspejler ikke-monetær møntbrug. Det eneste andet eksempel på en reguleret møntøkonomi, som vi kender fra nordisk vikingetid, er Hedeby-området i 900-tallet⁶². Ribe er således helt enestående i Norden for denne tidlige periode.

Som nævnt ovenfor er der i Sydvestjylland enkelte meget tidlige dirhemfund. Denne trend fortsætter ikke i 800-tallet. Der er faktisk ikke fundet en eneste dirhem i Ribe udover de allerede nævnte enkelte tidlige eksemplarer. Det står i skarp modsætning til det billede, der er ved at opstå i disse år fra andre tidlige handelspladser. Langt de fleste fund-eksemplarer fra Norden stammer fra skattefund. Imidlertid har metaldetektorens fremkomst eksplosivt forøget antallet af enkeltfundne mønter. Det har vist sig, at den kronologiske spredning i disse to fundtyper ikke er ens. 900-tallets mønter dominerer helt i skattefundene. I modsætning hertil dominerer de tidlige mønter fra 700- og 800-tallet blandt enkeltfundene, f. eks. på Sorte Muld⁶³ på Bornholm, Birka⁶⁴ og Uppåkra⁶⁵ i Sverige, Kaupang⁶⁶ i Norge, Tissø⁶⁷ og Vester Egesborg⁶⁸ på Sjælland. Der er tydeligvis sket en ændring i møntbrugen, som vi endnu ikke helt kan forklare. På de vigtige, centrale pladser er arabiske mønter blevet brugt og tabt i 800-tallet. Men dette har altså ikke fundet sted i Ribe, hvor man måske med sin tradition for regulær møntøkonomi har udelukket de udenlandske mønter.

II.4. 900-tallet: dirhemernes århundrede

I 900-tallet er fundspredningen meget større, og Ribes dominans forsvinder helt. Faktisk er der kun

fundet en enkelt 900-tals mønt i Ribe. Det er en sen nordisk efterligning af Karl den Stores (768-814) Dorestadmønter.

Fra Ribes umiddelbare opland stammer den berømte Vester Vedsted skat, der er fundet tæt ved Okholm-pladsen. Den består af en række guldgenstande, hvilket er højst usædvanlig i denne sølvdominerede periode, og det tyder på høj status. Mønterne i skatten er derimod helt almindelige, det drejer sig om klippede fragmenter af arabiske dirheme. Disse var klart de vanligste mønter i 900-tallet, hvor man brugte mønter, sølvsmykker og barer efter vægt og derfor klippede dem i stykker for at få vægten til at passe. Fra det nærliggende Gammel Hviding er der ligeledes en lille oppløjet skat med klippede dirheme. Her er også et enkeltfund af et dirhemfragment og en enkelt nordisk mønt.

Hvis vi bevæger os længere væk fra Ribe, er der nu mange flere fund end i de foregående århundreder. I Agerskov og Jynevad er der skatte med arabiske mønter, i sidstnævnte suppleret med et par europæiske mønter. I Gram er der et enkeltfund af et fragment af en arabisk dirhem. I Sommersted er der et skattefund med nordiske mønter. I Ketting er en nordisk mønt brugt som amulet i en grav. I landsbyen Vorbasse er der fundet en nordisk og en tysk fra århundredets sidste del.

Der fremkommer et generelt billede, hvor mønter nu bliver brugt i langt videre kredse af samfundet end tidligere. Derimod er møntbrugen ikke længere så reguleret, idet mønter med forskellig oprindelse, type og vægt bruges sammen med andre sølvgenstande efter vægt og ikke længere efter antal, sådan som det skete i Ribe i 700- og 800-tallet. Efter midten af århundredet mindskes importen af arabiske mønter. I en kort periode er danske mønter dominerende i møntomløbet, hvorefter en massiv import af engelske og tyske mønter sætter ind i århundredets sidste årtier⁶⁹.

På forskningens nuværende stade tyder intet på møntprägning i Ribe i 900-tallet.

II.5. 1000-tallet: vesteuropæiske og danske mønter

Der findes et par møntgrupper fra 1000-tallet, der med større eller mindre sandsynlighed er blevet henført til Ribe som møntsted.

Den første er en serie efterligninger af Knud den Stores (1014/18-35) engelske såkaldte 'quatrefoil'- og 'pointed helmet'-typer, der blev præget henholdsvis ca. 1017-23 og 1024-30. Bagsideindskriften nævner møntmesteren Siric. Møntstedet skrives med forskellige stavemåder: RICYEBII, RIEBYII, RIHBIIR, RINHE. Der er i tidens løb foreslået flere tolkninger af dette bynavn. Hildebrand henførte dem til en engelske by »Ricyebyrig«, som han forsøgt identificerede med Rising Castle (Norfolk) eller Richborough (Buckinghamshire)⁷⁰. Ringborth i Yorkshire har også været foreslået⁷¹. Hauberg gik klart ind for en henførelse til Ribe⁷², forsigtigt fulgt af Ernst⁷³. Galster og Jørgen Steen Jensen stillede sig tvivlende⁷⁴. Senest har Brita Malmer⁷⁵ nøje gennemgået møntgruppen. Hun har ved indgående studier af stempelkoplinger kunnet knytte mønterne sammen i 2 små stempelkæder. Hendes kæde 151 består af 4 forside- og 7 bagsidestempler, og kæde 152 af 2 forside- og 2 bagsidestempler. Herved får hun knyttet mønter, der ellers i indskrifterne giver sig ud for at være præget i London og York, til den her behandlede møntgruppe. Et sådant 'tilfældig' mønster af stempelkoplinger er typisk for de skandinaviske udmøntninger i starten af 1000-tallet. I England findes koplinger mellem typer og møntsteder ganske vist, men de er absolutte undtagelser og findes aldrig i en sådan grad som her. Vi kan derfor roligt udelukke England som oprindelsesland for denne møntgruppe.

Kan vi så uden videre henføre gruppen til Ribe? Det beror på, om man tror på tolkningen af indskriften. I de tidlige latinske kilder (800/900-1200-tallet) bruges formen Ripa, sjældent Rypa (1. bøjning med lokativisk ablativ i flertal, Ripis, og af og til genitiv i flertal Riparum) med adjektivet ripensis (3. bøjning), sjældent ribunensis, ripuensis eller rifensis⁷⁶.

På dansk kendes navnet først fra 1200-tallet, hvor det skrives Ripæ. Senere findes varianterne Ribæ og Ripe, og fra 1400-tallet bliver Ribe næsten enerådende⁷⁷. Formerne Riebyii og Rihbiir på mønterne kan til nød minde om de fra de skriftlige kilder kendte former, mens de øvrige stavemåder på mønterne unægteligt ligger langt herfra.

Manglen på fund af disse mønter i Sydvestjylland kunne tages som et argument mod henførelsen til Ribe. På den anden side er der for denne del af landet så få fund, at dette argument måske ikke rigtigt tæller⁷⁸. Malmer har katalogiseret 44 eksemplarer fra stempelkæde 151 og 152. Fundstedet er kendt for 17 eksemplarer. Heraf kommer 10 fra Gotland, 4 fra fastlands-Sverige, 1 fra Polen, en fra Skt. Petersborg-området og en fra Bornholm⁷⁹. Denne fundspredning svarer fint til den generelle spredning af fund fra af 1000-tallet, så den giver ikke i sig selv noget fingerpeg om udmøntningsstedet. Det er dog påfaldende, at der ingen fund er fra Danmark udenfor Bornholm, hvis mønterne virkelig er lavet i Ribe. Som materialet står, må henførelsen til Ribe siges at være usikker, men på den anden side kan vi ikke give et bedre bud på nuværende tidspunkt.

Den anden gruppe har på bagsiden tre buer rundt om et midtkors. Der findes forskellige forside-typer. På en af varianterne er møntstedet angivet som RI. Da vægtstandarden er jysk (ca. 0,6-0,9 g), er det rimeligt at henhøre gruppen til Ribe, således som Hauberg har gjort. På denne tid havde hvert møntsted i princippet sin egen bagsidetype, og man må derfor antage, at de tre buer omkring et kors er Ribes specifikke type. Der er påvist to faser af denne udmøntning, der dateres til 1000-tallets anden tredjedel. Senest har C. J. Becker beskæftiget sig med typen og bl. a. påvist, at en af de tidlige varianter er stempelkoplet til en østdansk udmøntning⁸⁰. Det kunne umiddelbart tyde på, at mønterne skulle være lavet samme sted, men den markerede vægtforskel henfører tydeligt den ene gruppe til Østdanmark og den anden til Vestdanmark. Man må så forestille,

at stemplet er taget med en møntpræger fra det ene sted til det andet – der findes flere veldokumenterede eksempler på noget sådant⁸¹.

Denne møntgruppe optræder i fund fra en vidtstrakt område. Her skal ikke tilstræbes fuldstændighed i fundlisterne, der bygger på Haubergs arbejde⁸², kompletet med Kirsten Bendixens kartotek over danske mønter før 1241⁸³. Fra Jylland er der to fund fra Horsenskanten og et fra Himmerland⁸⁴. Der kendes et fynsk⁸⁵, fire sjællandske⁸⁶ og to bornholmske fund⁸⁷. Fra Skåne kendes et fund⁸⁸, ligeså fra Norge⁸⁹. Der er to gotlandske fund⁹⁰ og tre fra resten af Østersø-området⁹¹. Umiddelbart kunne det se ud som om, at der er så mange fund fra Østersø-området, at en henførelse til Ribe ikke er sandsynlig. Men i betragtning af, at Østersø-området generelt er rigere på fund i denne periode end Vestdanmark, må denne fundspredning siges at være i fin overensstemmelse med en henførelse af typen til et jysk møntsted. Selvom ingen af fundstederne ligger i nærheden af Ribe, bør det ikke tages som et argument imod henførelsen til denne by, da der i det hele taget er få fund fra Sydvestjylland.

Henførelsen af disse to møntgrupper til Ribe rejser imidlertid et problem. Arkæologisk set er der nemlig ikke meget der tyder på aktivitet i Ribe i 1000-tallet tre første fjerdedele⁹². De skriftlige kilder nævner dog flere biser i Ribe i denne periode⁹³. Ribes egentlige status og beliggenhed i denne periode er således højst usikker.

Dernæst kendte man hidtil ingen Ribe-mønter fra århundredets sidste tredjedel. Hvis den ovenfor skitserede tolkning af Expanding Cross-eftersligningerne i Danelund-skatten (og måske Trefoil/Quadrilateral-eftersligningerne) er korrekt, er en del af dette hul nu dækket.

Hvad angår møntomløbet i 1000-tallet i Sydvestjylland, er fundmaterialet forholdsvis spinkelt. Fra århundredets første halvdel findes to små skattefund. Det ene er fra et ukendt sted på Ribe-Esbjerg-egnen, det stammer fra 1030'erne. Det andet er fra Astrup Banke og må være nedlagt lige omkring år 1000.

Begge fund består foruden en enkelt tysk mønt af helt nye engelske mønter, hvilket tyder på, at de må være kommet direkte fra England. Derudover er der enkeltfund af tyske mønter fra Malt Kirke, Vorbasse, Okholm og Gammel Hviding. Fra omkring århundredets midte dukker de danske mønter op. Der er et eksemplar fra Ribe, samt skattefundet fra Danelund. Fra tiden lige omkring 1100 er der en dansk mønt i Okholm.

Hvis der bortses fra det ringe antal fund, svarer det billede fint til, hvad vi kender fra resten af landet (oprindelseslande og typer). De danske mønter presser gradvist de udenlandske ud, og i århundredets sidste fjerdedel har landet et egentligt nationalt møntvæsen. Også her bringer Danelund-skatten vigtige nye brikker til puslespillet.

II.6. Senere Ribe-udmøntninger

En mønttype fra starten af 1100-tallet, der kendes i flere varianter, blev af Hauberg foreslået henført til Ribe. Denne tolkning er behæftet med stor usikkerhed. Typen forekommer i Store Frigård-fundet på Bornholm, der er nedlagt efter ca. 1106, så en datering til årene lige omkring 1100 virker rimelig. Den kendes også i et eksemplar fra Allerslev-skatten på Sjælland. Det største fund er fra Særslev Kirkegård på Fyn. Det bestod udelukkende af denne type, hvoraf det indeholdt 23 eksemplarer. Der kendes også et fund fra Holsten og et løsfund fra Ærø og et fra Lolland. Den lave vægt viser, at de er fra Vestdanmark, men på grundlag af fundstederne – i særdeleshed Særslev – kan de lige så godt være fra Odense eller måske et helt tredje sted⁹⁴.

Endnu en mønttype er foreslået henført til Ribe i starten af 1100-tallet. Det drejer sig om en hidtil ukendt type, fundet under udgravningerne i Okholm i 1960'erne (se fundlisten nedenfor) (fig. 3). Møntens fremtoning passer til 1100-tallets Jylland, og fundstedet tæt ved Ribe fik Kirsten Bendixen til forsigtigt og med alle forbehold at foreslå, at den kunne være præget i Ribe under kong Niels (1103-34)⁹⁵. Der er her i 2005 fundet en variant af

samme mønt under udgravning i Dagmargade i Ribe. Udgravningen er endnu ikke færdigbearbejdet, men udgravningslederen, museumsinspektør Morten Søvsø, Den antikvariske Samling, Ribe, kan allerede nu på grundlag af dendrokronologiske dateringer og et andet, lidt usikkert, møntfund placere fundet i første halvdel af 1100-tallet⁹⁶. Både fundsted og kontekstdatering synes således at bekræfte Kirsten Bendixens hypotese, men vi må naturligvis afvente eventuelle nye fund for at få større sikkerhed i tid- og stedfæstelse⁹⁷.

Museumsinspektør Morten Søvsø har venligst meddelt, at der i de seneste udgravninger i Ribe er dukket flere tilsyneladende hidtil ukendte 1100-tals mønter op. Der kan være tale om Ribe-udmøntninger. Materialet er imidlertid i skrivende stund endnu ikke færdigbearbejdet.

Først fra anden halvdel af 1100-tallet har vi en nogenlunde ubrudt række af Ribe-mønter. Samtidigt begynder de skriftlige kilder også at være mere medelsomme. Udmøntningen sluttede – i lighed med de fleste andre steder i Danmark øst for Øresund – med sammenbruddet i de kongelige udmøntninger engang i 1330'erne. I slutningen af 1300-tallet stod Ribe for Danmarks eneste kendte by-udmøntning, der dog var ganske kortvarig, da kongemagten snart efter reorganiserede møntvæsenet for hele landet. I 1520'erne blev der på ny slået mønter i Ribe i et par år, og møntningen blev genoptaget i midten af det følgende årti. I 1538 blev Mønten i Ribe endeligt lukket, og der er ikke siden præget mønter i byen.

Det falder udenfor denne artikels rammer at beskrive møntomløbet i Ribe og omegn efter 1100.

Fig 3. Penning, 1100-tal, måske Ribe. Fundet i Okholm. KMMS FP 2977.

Bilag 1

Katalog over Danelund-skatten

Danmark

Sven Estridsen (1047-74).

1. Penning, sandsynligvis Lund (men møntstedet står ikke på mønten, som det ellers normalt gør på denne type), møntmester Sven⁹⁸, ca. 1070-74. Bagsideindskrift: +su[.]in(:.?)[.]ok.i(i eller l)⁹⁹, Hbg. 32a, Moltke 1950 mgl. Vægt: 0,84 g¹⁰⁰. Let bøjet.

Harald Hen (1074-80)

2. Penning, Lund, møntmester Otharic, Hbg. 2. Hbg. slg. mgl. Bagsideindskrift: +OÐALRIC.ILVI, vægt: 0,91g¹⁰¹.

Harald Hen eller Knud den Hellige (1080-86)

3. Penning, Jylland? degeneret variant af Hbg. Harald Hen, 1 (Lund), 3 (Thumatorp i Skåne) og 6 (Viborg). Hbg. slg. mgl. Forsideindskrift: OÐII / [...]F, bagsideindskrift: SD / OR / EN / (+RE?), cirkel i 1. korsvinkel, vægt: 0,93 g.

4. Variant af samme type. Klippet halvpenning. Forsideindskrift: [...]LI., bagsideindskrift: +O[...]..](C?)CI, på den bevarede del af mønten er der ingen cirkel ved korset, vægt: 0,50 g.

Henførelse af nr. 3 og 4: De allerede kendte Viborg-eksemplarer (Hbg. 6) viser en ring i en korsvinkel på bagsiden ligesom nr. 3. Det samme gør et eksemplar med forvirrede indskrifter, der for nogle år siden dukkede op på Grædstrup Kirkegård mellem Horsens og Silkeborg¹⁰². Fundstederne Grædstrup og Danelund sammen med den tydelige henvisning til Viborg på tilsvarende stykker tyder på, at hele denne gruppe mønter med cirkel i en korsvinkel og forvirrede indskrifter stammer fra Jylland uden at man præcist kan afgøre møntstedet. Henførelsen til Harald Hens tid bygger i øvrigt ude-

lukkende på typesammenfaldet med denne konges Lundeudmøntning (Hbg. 1-2). Mønterne kan teoretisk også stamme fra Haralds efterfølgere, Knud den Helliges, tid. De kendte Viborg-stykkers vejer 0,95 og 0,96 g¹⁰³, hvilket svarer fint til nr. 3 og 4's vægt. Det skal bemærkes, at denne vægt er en del højere end hvad vi normalt finder i Jylland, både før og efter Harald Hens regering¹⁰⁴.

Knud den Hellige (1080-86)

5. Penning, Viborg, møntmester Edvard, Hbg. 12, Hbg. slg. mgl. Forsideindskrift: CNVT / RE, bagsideindskrift: +EDVART.VIBERGA, bagsiden stempeidentisk med Bjerregrav 18¹⁰⁵, vægt: 0,71 g.

6. Penning, Ålborg, møntmester Sebjørn, Hbg. 13, Hbg. slg. mgl. Forsideindskrift: CNVT / (RE?), bagsideindskrift: +[S]EBORŪ.ALEBVRH, bagsidestempel ikke kendt i Bjerregrav, vægt: 0,59 g.

7. Penning, Ålborg, møntmester Orm, Hbg. 13, Hbg. slg. mgl. Forsideindskrift: CNVT / RE, bagsideindskrift: +VORM:ALEBVR, bagsidestempel ikke kendt i Bjerregrav, vægt: 0,58 g.

Kommentar: Hidtil kendte man 66 eksemplarer af Knud den Helliges jyske udmøntning: et eksemplar uden kendt fundsted i Kungl. Myntkabinettet i Stockholm (indgået længe før efteråret 1878, hvor Sophus Bergsøe havde lejlighed til at se den), 32 eksemplarer fundet i 1878 i Jegstrup Mose ved Viborg og 33 stykker fundet i 1922 i Bjerregrav Mose ved Randers¹⁰⁶. Vægtene ligger på 0,43-0,69 g for hele eksemplarer med et gennemsnit på 0,56 g. Danelund-stykkerne ligger fint indenfor dette interval. Der er foretaget en metalanalyse af et Randers-eksemplar fra Bjerregrav-skatten, og den viste en lødighed på 55% sølv¹⁰⁷.

Muligvis Knud den Hellige

8-70. Efterligninger af England, Edvard Bekenderen, Expanding Cross-typen (ca. 1050-1053). Muligvis præget under Knud den Hellige i Ribe? (se argumentation ovenfor)

I. FORHOLDSVIS GOD STIL (FLERE LÆSELIGE BOGSTAVER; BUSTE MED STOR HJELM BAGUD OG DRAGT OG DRAPERING SOM PÅ DET ENGELSKE FORBILLEDE, OFTE KUGLE PÅ KORSSTAVEN).

NR.	FS.- STEMPEL	BS.- STEMPEL	FORSIDE, KOMMENTARER	BAGSIDE, KOMMENTARER		VÆGT
8	F1	B1			Svagt præg	0,59
9	F1	B2		Tre prikker i to korsvinkler		0,49
10	F2	B3		Tre prikker i to korsvinkler	Svagt præg	0,65
11	F2	B3		Tre prikker i to korsvinkler		0,62
12	F3	B4		Bs. tre prikker i mindst en korsvinkel. Halvmåner omkring midtcirkel mangler	Bs. svagt præg og dobbeltpræg	0,66
13	F3	?			Bs. svagt præg	0,58
14	F3	?		Tilsyneladende ovaler i st. f. halvmåner omkring midtcirkel	Bs. svagt præg, fejlcenteret	0,50
15	F4	?		Tre prikker i to korsvinkler	Dobbeltpræg	0,45
16	F5	B5		Cirkler i to korsvinkler	Fs. svagt præg	0,60
17	F6	B6			Fejlcenteret; fs. dobbeltpræg	0,73
18	F6	B6				0,42
19	F6	B6				0,42
20	F6	B7		Kugle i st. f. cirkel i midten		0,50
21	F7	B8		Tre prikker i mindst en korsvinkel. Tilsyneladende kugle i midten i st. f. cirkel	Svagt præg	0,44
22	F8	B9		Tre prikker i to korsvinkler	Fs. svagt præg; bs. dobbeltpræg	0,46
23	F9	?		Umulig at rekonstruere præcist; bs.-indskrift: +[...]ARI+[...]IOIE	Bs. dobbeltpræg	0,65
24	F10	B10			Let dobbeltpræg	0,48
25	F10	?		Samme stempel som følgende mønt, men i meget slidt stand	Fs. let dobbeltpræg og svagt præg	0,52
26	?	?		Samme stempel som foregående, men ikke nok bevaret til entydig bestemmelse	Stort fragment; fs. svagt præg	(0,30)
27	F11	B11			Svagt præg; bs. fejlcenteret	0,48

NR.	FS.- STEMPEL	BS.- STEMPEL	FORSIDE, KOMMENTARER	BAGSIDE, KOMMENTARER		VÆGT
28	F11	B11			Svagt præg; bs. fejlcenteret	0,48
29	F11	B11			Fragment	(0,12)
30	F12	?		Tre prikker i to korsvinkler	Svagt præg; fs. fejlcenteret; bs. korroderet; knækket og repareret.	0,40
31	F13	?	Kun delvist synlig, dog nok til at fastslå, at stemplet ikke er brugt til andre mønter		Svagt præg	0,42
32	F14	B12	Cirkel bag nakken		Fs. let dobbeltpræg	0,60
33	F14	?	Cirkel bag nakken		Bs. dobbeltpræg, lille kantskade	0,51
34	F15	B13	Cirkel bag nakken		Bs. slidt stempel	0,47
35	F16	B14	Cirkel bag nakken		Bs. let dobbeltpræg (stempelidentisk med eks. på Fitzwilliam Museum, Cambridge)	0,35
36	F17	B15	Cirkel foran munden		Bs. dobbeltpræg	0,64
37	F17	?	Cirkel foran munden		Bs. fejlcenteret; stor kantskade	(0,45)
38	F18	B16	Kugle foran panden		Svagt præg	0,43
39	F19	B17	Kugle foran næsen	Tre prikker i en korsvinkel	Stor kantskade	(0,41)
40	F20	B18	To halvmåner foran munden		Bs. let dobbeltpræg og korroderet	0,43
41	F21	B19	To halvmåner foran munden			0,62
42	F22	?	Kors foran munden		Stort fragment; knækket og repareret	(0,36)
43	F23	B20	Kors på halsen	Kors i en korsvinkel	Bs. fejlcenteret og svagt præg	0,57
44	F24	?			Dobbeltpræg, bs. slidt stempel	0,48
45	F24	?			Korroderet, stor kantskade; bs. slidt stempel	(0,34)
46	?	B21			Fs. halvbrakteatpræg	0,42

II. GROV STIL (SIMILI-BOGSTAVER, DRAPERING OG BUSTE DEFORMERET, GROVERE KORS PÅ BAGSIDEN)

NR.	FS.- STEMPEL	BS.- STEMPEL	FORSIDE, KOMMENTARER	BAGSIDE, KOMMENTARER		VÆGT
47	F25	B22	Kors foran panden	Cirkel i tre korsvinkler		0,42
48	F26	B23				0,45
49	F27	?		Tre prikker i to korsvinkler	Dobbeltpræg	0,42
50	F28	?		Muligvis tre prikker i en korsvinkel	Svagt præg; bs. stempel slidt	0,67
51	F28	?			Svagt præg; bs. dobbeltpræg	0,39
52	F29	?			Svagt præg	0,48
53	F30	?			Bs. svagt præg; fejlcentreret	0,50
54	F31	B24			Svagt præg; kantskade	(0,40)
55	F31	B24			Fragment; svagt præg	(0,16)
56	F32	?		Tre prikker i mindst en korsvinkel	Svagt præg	0,49
57	F33	B25	Cirkel bag nakken			0,58
58	F33	B26	Cirkel bag nakken	Cirkel i en korsvinkel	Kantskade	(0,58)
59	F33	B26	Cirkel bag nakken	Cirkel i en korsvinkel		0,47
60	F33	B26	Cirkel bag nakken	Cirkel i en korsvinkel		0,44
61	F34	B27				0,55
62	F34	B27			Kantskade	(0,42)
63	F34	B27			Kantskade	(0,41)
64	F35	B27				0,69
65	F35	B27			Fragment	(0,16)
66	F36	?			Bs. let dobbeltpræg, korroderet	0,63
67	F37	B28	Buste til højre			0,58
68	F37	B28	Buste til højre		Fejlcentreret	0,56
69	F37?	B28?	Buste til højre		Dobbeltpræg	0,51
70	?	?	Stempel tilsyneladende ikke brugt på andre mønster?	Stempel tilsyneladende ikke brugt på andre mønster?	Tekstilrester, ikke afrenset	0,47

Vægt er angivet i parentes for ukomplette eksemplarer.

Norge

Olav Kyrre (1067-93)

71. Penning. Variant af Gresli, klasse V,1 og Tjora
11-12, 15-16¹⁰⁸, vægt 0,95 g¹⁰⁹, ganske let bøjet.

Tyskland

Formentligt Bardowiek

72: Obol, såkaldt agrippiner, ca. 1050/60-80, Hä-
vernicks 1935 nr. 718; Kilger 2000 s. 190, Bard? B1,
vægt: 0,45 g.

Bilag 2

Møntfund ca. 600- ca. 1100, Ribe, Tønder, Haderslev, Åbenrå, Sønderborg (før-1970) amter

Følgende fundliste bygger på en gennemgang af KMMS' topografiske kartotek (å-jourført indtil ca. 1985) samt de årlige fundlister topografisk orden i AUD. Cecilia von Heijnes fundlister¹¹⁰ har ligeledes været til hjælp. Endelig har Claus Feveile bidraget med nyttige oplysninger.

De angivne oplysninger (fundsted, bestemmelser osv.) følger i hovedsagen protokolindskrifterne og de citerede publikationer. Der er ikke systematisk gjort forsøg på at tjekke dem.

Numrene foran fundstedet er et stednummer. De to første cifre angiver (før-1970) amtet, de to næste herredet, de to sidste sognet. Hvor det er et nummer bagefter henviser det til Sognebeskrivelsen, som er en fortegnelse over arkæologiske fund i Danmark, som forestås af Kulturarvsstyrelsen.

19.00.00. RIBE-ESBJERG-OMRÅDET (MULIGVIS OKSBØL, ÅL SOGN). SKATTEFUND, NEDLAGT EFTER 1036.

1	England, Harold I, Jewel Cross, 1036-1038, North 802, Ælfric, Cambridge, hel	FP 2958
2	samme, Edwine, London, hel, let bøjet	FP 2958
3	samme, Wulfred, Shrewsbury, hel, let bøjet	FP 2958

NNÅ 1968, s. 150.

19.03.07. MALT KIRKE. ENKELTFUND.

1	Frisland, Henrik III som konge (1039-46) og Bruno (1038-57), Dokkum? Dbg. 501? Fragmenter	kirkegulv	FP 2608.77
---	---	-----------	------------

J. S. Jensen 1993, s. 253, nr. 8.

19.04.09. RIBE, DIVERSE STEDER.

203 sceattas, jf. Bendixen 1981, 1994 og Feveile 2006a.

19.04.09-50. RIBE, DOMMERHAVEN. ENKELTFUND, UDGRAVNING.

1	Islamisk dirhem fra vikingetiden. Ubestemmelig p.g.a. korrosion. Stort fragment (moderne brud)	blandet opsamling ¹¹¹ , enten fase 3 ca. 760-ca. 800 ¹¹² eller moderne forstyrrelser.	FP 3727.34 ASR 5M74
---	--	---	---------------------

Der er også fundet sceattas, se ovenfor.
Bendixen 1981, s. 97, nr. 34.

19.04.09-63. RIBE, RIBELUND. ENKELTFUND, UDGRAVNING.

1	Penning, fs. ansigt/bs. hjort anes. Malmer 1966 KG (4)-5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50. Kraftigt bøjet. Fragment (moderne brud?).	FP 6210.2 ASR 926x53
2	Penning, fs. Carolus-efterligning/bs. ulæselig. Malmer KG 7-9, variant ubestemmelig. 900-tallet. Fragment i 4 stykker grundet korrosion.	FP 6210.3 ASR 926x70

Der er også fundet en sceatta, se ovenfor
AUD 2000, s. 303; Feveile 2006a.

19.04.09-40. RIBE, SKT. NIKOLAJGADE 14. ENKELTFUND, UDGRAVNING.

1	Penning, fs. ansigt/bs. ulæselig, Malmer KG (4)-5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50. Stor kantskade	i lag fra ca. 820-850	FP 6234.8 ASR 1077x42
---	---	-----------------------	-----------------------

Der er også fundet sceattas, se ovenfor
AUD 2000, s. 303; Feveile 2006a.

19.04.09. RIBE, POSTHUSET. ENKELTFUND ELLER SKATTEFUND (NR. 8-14) OG SKATTEFUND (NR. 1-7), UDGRAVNING.

1-7	Ca. 7 islamiske dirheme, sammenkorroderede. De to synlige (kun bevaret som negativ mærke i korrosionen) er stempelidentiske efterligninger af en umajade-dirhem fra AH 81=AD 700/701. Efterligninger er tidligst kendt fra ca. 785-800 ¹¹³ .	kulturlag, fase E ca. 780-790 ¹¹⁴	FP 7025 ASR 9x500
8	Penning, fs. ansigt/bs. ulæselig, Malmer KG (4)-5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50. Kantskade.	kulturlag, fase H og I ca. 820-850 ¹¹⁵	FP 5607.55 ASR 9x33
9-10	To sammenkorroderede mønter, i flere stykker: 9. Penning, fs. ulæselig/bs. tilbageskuende hjort, Malmer KG 5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50. 10. Penning, fs. ulæselig/bs. sandsynligvis tilbageskuende hjort, Malmer KG 5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50.	kulturlag, fase H og I ca. 820-850	FP 5607.56-57 ASR 9x48
11-12	To sammenkorroderede mønter: 11. Penning, fs. ansigt/bs. ulæselig, Malmer KG (4)-5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50. 12. Penning, fs. ulæselig/bs. sandsynligvis tilbageskuende hjort, Malmer KG 5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50.	kulturlag, fase H og I ca. 820-850	FP 5607.58-59 ASR 9x48
13	Penning, fs. sandsynligvis ansigt/bs. ulæselig, Malmer KG (4)-5-6, variant ubestemmelig. Ca. 825-50. I flere stykker.	kulturlag, fase H og I ca. 820-850	FP 5607.60 ASR 9x142
14	Ubestemt 800-tals penning, korroderet, i stykker, ukomplet	kulturlag, fase H og I ca. 820-850	FP 5607.61 ASR 9x142

Der er også fundet sceattas, se ovenfor.
Feveile 2006a

19.04.09-60. RIBE, ROSEN ALLÉ. ENKELTFUND, UDGRAVNING.

1	Penning, fs. ansigt A3, Malmer mgl. cf. pl. 3,8-9, fs. hjort B1?, Malmer mgl. cf. pl. 2, 11, 15-16, KG 5, skrøbelig, stor kantskade ¹¹⁶ .	FP 6962.1 ASR 8x80
2	Danmark, Magnus den Gode, afledt af Hbg. 44, Århus, forvirret indskrift, samme variant som Hbg. slg. 598 = KMMS KP 1715.598.	FP 6962.2 ASR 8x29a
3	Småfragmenter af en mulig 1000-tals mønt.	FP 6962.4 ASR 8x29b

19.04.11. VESTER VEDSTED SOGN, DANELUND. SKATTEFUND

Se ovenfor

19.04.11-90. VESTER VEDSTED SOGN, OKHOLM. ENKELTFUND, UDGRAVNING, BEBYGGELSE.

1	Sceatta, porcupine, stort fragment	fyld af grubehus IV i flere omgange fra ca. 750 til ca. 800 eller senere ¹¹⁷ .	FP 7134.2 ASR 583x55
2	Sceatta, Wodan/Monster, kernen korroderet, men overfladerne bevaret ¹¹⁷	affaldsgrube A17, fyldt ca. 700/750 ¹¹⁹	FP 7134.3 ASR 583x59
3	Penning, fs. Carolus-efteligning II, Malmer mgl., cf. pl. 6, 5 og 33, 3/bs. skib, Malmer mgl., cf. pl. 1, 5 og 34, 2. Malmer KG 3, ca. 825-850. I flere stykker, ukomplet (moderne brud).	fundet i grubehus KY ¹²⁰	FP 2977.1
4	Penning, fs. ansigt A3?, ubestemmelig variant, cf. pl. 3, 10-12, bs. hjort B1, svært bestemmelig variant, cf. pl. 2,7. KG 5, ca. 825-850. Kantskade, korroderet overflade.	fyld af grubehus IV, jf. nr. 1 ovenfor	FP 7134.4 ASR 583x57
5	Penning, fs. ansigt B, Malmer mgl., cf. pl. 3, 14 og 18, bs. hjort B, Malmer mgl., cf. pl. 2, 14, 18 og 20. KG (5-)-6, ca. 850, ukomplet (moderne brud) ¹²¹	kulturlag A159, 800-tallet ¹²²	FP 7134.5 ASR 583x100
6	Niels?, Ribe? penning, Hbg. mgl., jf. <i>NNÅ</i> 1968, s. 150. Se desuden ovenfor (fig. 3).	løsfund	FP 2977.2
7	Tyskland, Niedersachsen, grev Dietmar (-1048), møntsted ved Elbens nedre løb, Dbg. 1291, Wiechmann 1996, s. 462-64, nr. 934-1158, klippet halv, let bøjet og revnet.	løsfund, fundet 2 cm over væghul AIL ¹²³ .	FP 7027.3

Bendixen 1966, Bendixen 1967, *NNÅ* 1967, s. 181, *NNÅ* 1968, s. 150, Bendixen 1988, nr. 8, *AUD* 1996, s. 213f, Malmer 2000, Feveile 2001, s. 24-26.

19.04.11-18. VESTER VEDSTED SOGN, OKHOLM. SKATTEFUND, NEDLAGT EFTER 914. FRA BEBYGGELSE (MULIGVIS EN DEL AF FORANSTÅENDE BEBYGGELSE, DER LIGGER LIDT VESTLIGERE).

1-10	Islamiske dirhemer (mindst en hel, 3 store fragm. (ca. ¾), 3 mellemstore fragm. (ca. ½), 2 små fragm. (ca. 1/5), flere bøjede), alle fra samanide-dynastiet: mindst 3 fra Ismail b. Ahmed (892-907), mindst 2 fra Ahmed b. Ismail (907-13) og mindst en fra Nasr b. Ahmed (913-42) ¹²⁴	FP 194
------	---	--------

Diverse guld- og sølvgenstande.

Østrup 1938, s. 71, nr. 797, s. 362, nr. 54 (summarisk fundliste ved G. Galster), Skovmand 1942, s. 71-74, nr. 15; S. Jensen 1991, s. 64 (foto); S. Jensen 1998, bd. 2, s. 124-125, nr. 15-1107, se også 15-1101.

19.04.11-126. VESTER VEDSTED SOGN, DANKIRKE. UDGRAVNING, BEBYGGELSE. ENKELTFUND OG MULIGVIS 2 SMÅ SKATTEFUND (SE NEDENFOR)

1	Dorestad, Madelinus, triens, ca. 650	fundnr. 320
2-3	Dorestad, Madelinus, sølvdenar af samme type, ca. 675-700	1028, 1032
4-5	Sceatta, continental runic, 700-tal	1002, 1015
6	Sceatta, BMC 37, 700-tal	2313
7	Sceatta, BMC 27, 700-tal	3881
8	Sceatta, porcupine, 700-tal	2369
9-13	Sceatta, Wodan/Monster, mærket med kniv tværs over en af siderne ¹²⁵	3876, 3770, 5013, 4971, 2286

Bendixen 1981, nr. 39-51; Feveile 2006b.

Alle mønterne undtagen nr. 1 er fundet i omrodede overfladelag. Nr. 1-5 stammer fra østfeltet, hvoraf nr. 2-5 blev fundet indenfor et mindre område i det nordøstlige hjørne af feltet. Nr. 6-13 er fra vestfeltet, heraf nr. 7, 9, 10, 11, 13 indenfor et mindre område, over hus V. Claus Feveile har foreslået, at disse to koncentrationer udgør to små udpløjede skattefund. Han fremhæver, at det er usandsynligt, at bebyggelsen var beboet efter ca. 550, da yngre fund, ud over mønterne, fuldstændigt mangler¹²⁶.

19.06.04. VORBASSE SOGN. ENKELTFUND, UDGRAVNING, BEBYGGELSE.

1	Penning, 975/980-985, Malmer KG 10 a, Bå A1-2/K A1a-b, stort fragment, i flere stykker	på staldgulv tæt ved nr. 3	FP 3919.1
2	Tyskland, formentlig Köln, Otto I-II, 962-983, cf. Häv. 50 ff ¹²⁷ , skævt centreret, utydeligt præg.		FP 4693.2
3	Tyskland, Stade, efter 1038, Dbg. 721	på staldgulv tæt ved nr. 1	FP 3919.2

NNÅ 1983-84, s. 183; Bendixen 1988, nr. 18, AUD 1989, s. 220; J. S. Jensen 1993, s. 253-54, nr. 21, 39.

19.07.11-118. OVTRUP SOGN, NYBRO, SØVIG BÆK. ENKELTFUND, UDGRAVNING, VEJFORLØB PÅ TRÆPÆLE OVER VÅDOMRÅDE OG BÆK. IFLG. DENDRODATERINGER BYGGET CA. 761 OG SENEST REPARERT I 812/813¹²⁸.

1	Abbaside-dynastiet, al-Mansur, dirhem, Bagdad, 771/72 ¹²⁹ , hel, gennemboret til ophæng, nicks	fundet 3,5 m vest for vejen et par cm under tørven ¹³⁰	FP 5902 VAM 1315x8
---	---	---	-----------------------

AUD 1998, s. 295 og s. 286, fig. 5.

21.01.02. BRØNS SOGN, ASTRUP BANKE. SKATTEFUND, NEDLAGT EFTER 997.

1	England, Æthelred II, Long Cross, ca. 997-1003. London, Lyfing, hel	FP 3576
2	samme type, formentlig samme møntsted og -mester, klippet halv	FP 3576
3	samme type, London, Wulfwine (stempelens med SCBI, Cop. 972), hel	FP 3576
4	samme type, Winchester, Æthelgar (stempelens med SCBI, Cop. 1338), klippet halv	FP 3576
5	samme type, Northampton? Leofwine (jf. SCBI, Cop. 403), klippet halv	FP 3576
6	Tyskland, Otto-Adelheid-penning, Goslar, 983/991-ca. 1040, klippet fragment.	FP 3576

Brudsølv.

NNÅ 1979-80, s. 168; J. S. Jensen 1980.

21.01.03-53, 57, 85, 107, 109. HVIDING SOGN, GAMMEL HVIDING. ENKELTFUND OG SKAT, DETEKTORAFSØGNING OG UDGRAVNING, BEBYGGELSE.

A. ENKELTFUND.

1	Sceatta. Continental Runic. (inf. Claus Feveile).	–	FP mgl. ASR 1265x57
2	Danmark, penning, fs. Carolus-efterligning III, bs. Dorestad-efterligning III A 1-2, Malmer KG 7, ca. 900-950. Stor kantskade.	i en brønd	FP 4554 ASR 440x9
3	Abbaside-dynastiet, dirhem (ej finbestemt)	detektorfund i pløjelag	FP 5011 ASR 440
4	Tyskland, Köln, Colonia-monogram, 1000-tallet (ej finbestemt)	i forbindelse med udgravning af hustomt	FP 4974.6 ASR 440
5	Tyskland, 1000-tallet, ringe bevaringstilstand	præcist fundsted indenfor Gl. Hviding-pladsen er ikke angivet	FP 4974.7 ASR 440
6	Tyskland, efterligning af Köln-penning, jf. Häv. 34, kantskade	detektorfund i pløjelag	FP 5167 ASR 440
7.	Tyskland, Sachsen, Goslar? Otto Adelheid-penning, ca. 983-1040, V. Hatz cf. III-7	detektorrecognoscering	FP 7136.2 ASR 1265x41
8.	Tyskland, efterligning af Magdeburg-penning, muligvis fra Ballenstedt, grev Adalbert (ca. 1059-80), Hatz 2001c, nr. 72.1. Perf. af korrosion	detektorrecognoscering	FP 6283.3 ASR 440x1240
9	Upræget blanket? 1000-tal? Bøjet, revnet, korroderet	detektorrecognoscering	FP 7137 ASR 1425x9

B. UDPLØJET SKAT (FUNDET INDENFOR 15X15 M).

10.	dirhem, fragment, al-Radi og Nasr b Ahmad, Samarqand, AH 322-29 = AD 933/34-40/41 ¹³¹	FP 7004 ASR 1375x1
11-17	7 dirhemfragmenter, endnu ikke bestemt	ASR 1375x4, 5, 6, 7, 21, 28, 29

Desuden fragment af sølvbarre og fragment af sølvtråd.

AUD 1987, s. 220, Bendixen 1988, nr. 15, AUD 1991, s. 229; AUD 1993, s. 256.

21.04.01. BURKAL SOGN, JYNEVAD. SKATTEFUND, NEDLAGT EFTER 954

1-146	146 mønter + et antal møntfragmenter, heraf 134 islamiske, 11 vesteuropæiske og 1 byzantinsk	FP 247
-------	--	--------

Desuden sølvgenstande og barrer.

Østrup 1938, s. 362, nr. 55; Skovmand 1942, s. 79-81, nr. 24 (med summarisk liste).

20.02.01. GRAM SOGN, SKT. THØGER. ENKELTFUND, DETEKTOR, MARK UMIDDELBART SYD FOR KIRKETOMT

1	formentlig abbaside dynastiet, dirhem, fragment (ej finbestemt)	detektorrecognoscering	FP 4930.18, HAM 2427
---	---	------------------------	----------------------

AUD 1990, s. 209; NNÅ 1991, s. 232.

20.02.06. NUSTRUP SOGN, SYVSIG. ENKELTFUND, UDGRAVNING, BEBYGGELSE.

1	England, Mercia, Burgred (852-74), sammenrullet (til rørperle?)	grubehus	FP 4480, HAM 1112x2241
---	---	----------	------------------------

AUD 1986, s. 176

20.02.09. SOMMERSTED SOGN. SKATTEFUND, NEDLAGT I 900-TALLET

1-9	»9 Halvbrakteater tildeels Efterligninger efter Karl den St: Mønter, prægede i Doorstadt«	GP 440
-----	---	--------

Skovmand 1942, s. 77, nr. 22; Malmer 1966, s. 265-266, fund nr. 26.

20.04.01. AGERSKOV SOGN, BOVLUND. SKATTEFUND, NEDLAGT EFTER 942.

1-39	39 arabiske dirhemer samt nogle fragmenter. Heraf Samanide-dynastiet: 1 Ismail b. Ahmed, 1 fra Ahmed b. Ismail, 32 fra Nasr b Ahmed (913-42), 3 fra Nuh b Nasr (942-54), ubestemte fragmenter, Bujide-dynastiet: 2 fra Muizz-ed-daulah (932-67) og endeligt en fra Tuster-min-el-Ahwaz (gamle bestemmelser, bør revideres).	NM I C 3601-33
------	---	----------------

Sølvgenstande

Skovmand 1942, s. 77-79, nr. 23¹³².

20.04.02. BEVTOFT SOGN, NEDER JERSTAL, TRÆHEDE. UDGRAVNING, ENKELTFUND.

1	Penning, fs. ansigt, jf. B2, bs. hjort B2, Malmer KG 6, ca. 840-860. Store kantskader.	grav	FP 4479, HAM 1473x79
---	--	------	----------------------

AUD 1986, s. 176, Bendixen 1988, nr. 9.

23.02.05. KETTING SOGN. ENKELTFUND, UDGRAVNING

1	Penning, CEIIIA2/DIIIA2, Malmer KG 7, ca 900/950	grav 18	FP 1759
---	--	---------	---------

Malmer 1966 s. 267, fund 31, og s. 313.

Litteratur

Ambrosiani, B. (udg.) 2004. *Excavations in the Black Earth 1990-1995. Eastern Connections, Part Two, Numismatics and Metrology*. Birka Studies 6. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Archibald, M. 1988. English medieval coins as dating evidence. *Coins and the Archaeologist*. 2. udgave, London.

Becker, C. J. 1982. Nogle danske imitationer med elementer fra Knud den Stores engelske type »Short Cross«. *NNÅ* 1979-80, s. 81-92.

– 1988. Danske Mønter som historisk Kildemateriale i 1000-tallet. I: A. Andersen *et al.* (red.): *Festkrift til Olaf Olsen*, s. 123-136. København, Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab.

Bencard, M. 2004. Introduction. I: M. Bencard, A. Kann Rasmussen & H. Brinch Madsen (ed.): *Ribe Excavations*

1970-76, 5, s. 7-18. Højbjerg, Jutland Archaeological Society.

Bencard, M. & L. Bender Jørgensen 1990. Excavation and Stratigraphy I: M. Bencard, L. Bender Jørgensen & H. Brinch Madsen (ed.): *Ribe Excavations 1970-76*, 4, s. 15-167. Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag.

Bendixen, K. 1966. Norden og Vesteuropa. *NNUM* 1966, s. 169-171.

– 1967. Lidt mere om Hedebymønter. *NNÅ* 1967, s. 5-10.

– 1968. »Scandinavian imitations«. *NNÅ* 1968, s. 21-32.

– 1976. Examples of coin imitations during the early middle ages of Denmark. I: *Proceedings of the International Numismatic Symposium 1976*. Budapest.

– 1981. Sceattas and Other Coin Finds. I: M. Bencard (ed.): *Ribe Excavations 1970-76*, 1, s. 63-101. Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag.

- 1988. Nyere danske fund af merovingiske, karolingiske og ældre danske mønter. *Commentationes numismaticae*, Hamburg, 1988, s. 37-50.
- 1993. *Skatten fra Lundby Krat. De danske mønter*. København, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.
- 1994. The coins from the oldest Ribe (Excavations 1985 and 1986, »Ribe II«). *NNÅ* 1989-90, s. 27-44.
- Bergsøe, S. 1882. Nogle danske Mønter fra Middelalderen i fremmede Samlinger. *ÅNOH* 1882, s. 265-278.
- Blackburn, M. & K. Jonsson 1981. The Anglo-Saxon and Anglo-Norman element of North European coin finds. I: M. Blackburn & D. M. Metcalf (ed.): *Viking-Age Coinage in the Northern Lands*, s. 147-255. British Archaeological Reports, Int. ser. 122. Oxford.
- Callmer, J. 1984. *Sceatta problems in the light of the finds from Åhus*. Lund, Gleerup.
- Carcassonne, C. 1987. *Méthodes statistiques en numismatique*. Louvain-la-Neuve, Séminaire de numismatique Marcel Hoc.
- Carcassonne, C. & T. Hackens 1981. *Statistics and Numismatics – Statistique et Numismatique*. Strasbourg, Conseil de l'Europe.
- Coupland, S. 1991. Carolingian Coinage and Scandinavian Silver. *NNÅ* 1985-86, s. 11-32.
- Dannenberg, H. 1876-1905. *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*. 4 bind, Berlin.
- Ernst, A. 1948. Bidrag til Ribe Mønts Historie. *NNÅ* 1948, s. 1-38.
- Feveile, C. 2001. Okholm – en plads med håndværksspor og grubehuse fra 8.-9. århundrede. *By, Mark og Geest* 13, s. 5-32.
- 2006a. The coins from the oldest phases at Ribe – survey and status 2001. *NNÅ* 2000-2002, s. 149-62.
- 2006b. Sceattaerne fra Dankirke – skatte eller enkeltfund? *NNUM* 2006, s. 3-9.
- Feveile, C. & S. Jensen 1993. Sceattasfundene fra Ribe – nogle arkæologiske kendsgerninger. *By, marsk og geest* 5, s. 33-39. (Opdateret version af *NNUM* 1993, s. 74-80.)
- 2000. Ribe in the 8th and 9th century. *Acta Archaeologica* 71, s. 9-24.
- Galster, G. 1931. Møntfundet fra Grenaa og de jyske Penninge fra Tiden 1146-1234. *ÅNOH* 1931, s. 207-64.
- 1934. Knud den Helliges jyske mønter. *ÅNOH* 1934, s. 129-36.
- 1947. Ribe Mønt. *Fra Ribe amt* 1947, s. 587-619.
- 1953. Karolingiske Mønter fundne i Danmark. *NNÅ* 1951, s. 28-40.
- 1963. Møntfundet fra Kongsø plantage. *ÅNOH* 1962, s. 54-78.
- 1972. *Sylloge of Coins of the British Isles 18, Royal Collection of Coins and Medals, National Museum, Copenhagen, Part IV*. London.
- 1974. Kong Godfred. *NNUM* 1974, s. 4-13.
- Hansen, H. J. 1990. Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-1970. *Kuml* 1988-89, s. 201-247.
- Hatz, G. 2000. Zur Münzgeschichte Bardowicks. *NNÅ* 1994-96, s. 41-85.
- 2001a. Die Münzfunde aus Schleswiger Grabungen. *Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien* 15, *Das archäologische Fundmaterial II*, s. 169-206. Neumünster, Wachholtz.
- 2001b. *Die Münzfund von Goting-Kliff/Föhr*. Hamburg, Museum für Hamburgische Geschichte.
- 2001c. *Die deutschen Münzen des Fundes von Burge I, Ksp. Lummelunda, Gotland (tpq 1143)*, Stockholm, Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities.
- Hatz, V. 1961. Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis, pars prima*, s. 105-144. Stockholm.
- Hauberg, P. 1900. *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. København.
- Heijne, C. von 2004. *Särpräglat. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca. 800-1130)*. Stockholm Studies in Archaeology 31. Stockholm, Institutionen för arkeologi.
- Hildebrand, B. E. 1881. *Anglosachsiska mynt funna i Sveriges jord*. 2. udg., Stockholm.
- Houken, A. 1976. *Håndbog i danske stednavne*. 2. udg., København.
- Hävernack, W. 1935. *Die Münzen von Köln*. Köln.
- Ilisch, P. 1990. Zur Datierung der in nordischen Funden vorkommenden ottonischen Münzen von Köln. *NNÅ* 1983/84, s. 123-144.
- Jensen, J. S. 1980. Et vikingetidsmøntfund fra Astrup Banke. *Numismatisk Forening for Nord- og Sydslesvig*, 19-7, marts 1980, s. 1-2.
- 1983. Hvor stor var udmøntningen i Danmark i 1000- og 1100-tallet? *Fortid og Nutid* 1983, s. 19-26.
- 1993. Deutsche Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts als Einzelfunde in Dänemark. I: B. Kluge (Hrsg.): *Fernhandel und Geldwirtschaft*, s. 251-254. Sigmaringen, Thorbecke Verlag.
- (red.) 1995. *Tusindtallets danske mønter*. København, Nationalmuseet.
- 1996. Møntfornyelse (*renovatio monetæ*) i Danmark indtil år 1200. *NNUM* 1996, s. 130-36.

- 2004. Det store sjællandske møntskattefund fra Svend Estridsens tid. *NNUM* 2004, s. 148-149.
- et al. 1992. *Danmarks middelalderlige skattefund*. Nordiske Fortidsminder ser. B 12. København, Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab.
- Jensen, S. 1991. *Ribes viking*. Ribe, Den antikvariske Samling.
- (red.) 1998. *Marsk, Land og bebyggelse. Ribeejeren gennem 10.000 år*. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 35. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab.
- Jonsson, K. 1986. Det yngste fastlandssvenske skattefyndet med vikingetidsmønt. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1986, s. 168-71.
- i tryk. [Artikel om Venngarnskatten.] *Nordisk numismatisk Unions Medlemsblad*.
- Jørgensen, B. 1994. *Stednavne ordbog*. 2 udg., København, Gyldendal.
- Jørgensen, L. 2006. Tracking down the aristocracy – Distribution patterns and coin use at the Viking manor and market at Lake Tissø, Denmark. *NNÅ* 2000-2002, s. 190-207.
- Kierkegaard, L. 1997. Ribe og Hedeby er Nordens ældste møntsteder. *NNUM* 1997, s. 6-7.
- Kilger, C. 2000. *Pfennigmärkte und Währungslandschaften*. Stockholm, Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities.
- Kinch, J. 1869. *Ribe Bys Historie og Beskrivelse*. Ribe.
- Lyon, S. 1970. Analysis of the Material. I: H. Mossop: *The Lincoln Mint*, s. 11-19. Newcastle.
- Madsen, H. Brinch 2004. Absolute Dating of a Bronze Casting Workshop. I: M. Bencard, A. Kann Rasmussen & H. Brinch Madsen (ed.): *Ribe Excavations 1970-76*, 5, s. 19-26. Højbjerg, Jutland Archaeological Society.
- Madsen, P. K. 1986. Også små gryder... – et fund ved Sdr. Farup ved Ribe. *Fra Ribe Amt* 1986, s. 544-553.
- Malmer, B. 1966. *Nordiska mynt före år 1000*. Acta archaeologica Lundensia, ser. in 8° 4. Lund.
- 1987. Hamvic och Wodan/monster-sceattas. *NNUM* 1987, s. 7.
- 1993. Är Ribe Danmarks äldsta myntort? *NNUM* 1993, s. 12-13.
- 1997. *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Stockholm, Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities.
- 2000. Skeppsmyntet från Okholm. *NNUM* 2000, s. 103-109.
- 2002. Münzprägung und frühe Stadtbildung in Nordeuropa. I: K. Brandt, M. Müller-Wille & C. Radtke (Hrsg.): *Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa*, s. 117-132. Schriften des Archäologischen Landesmuseums 8. Neumünster, Wachholtz.
- i tryk a. South Scandinavian coinage in the 9th century. I: J. Graham-Campbell & G. Williams (eds.): *Silver economy in the Viking Age*.
- i tryk b. *Serpents and crosses. Scandinavian coinages from the time of Louis the Pious, Knut the Great, Harthacnut, and Anund Jakob*. Comm. NS 14. KVHAA.
- Malmer, B. & K. Jonsson 1986. Sceattas och den äldsta nordiska myntningen. *NNUM* 1986, s. 66-71.
- Metcalf, D. M. 1981. Some Speculations on the Volume of the German Coinage in the Tenth and Eleventh Centuries. I: T. Fischer & Peter Illisch (Hrsg.): *Lagom, Festschrift für Peter Berghaus*, s. 185-193. Münster, Numismatischer Verlag der Münzenhandlung Dombrowski.
- 1984. A note on sceattas as a measure of international trade and the earliest Danish coinage. I: D. Hill & D. M. Metcalf (ed.): *Sceattas in England and on the Continent*, s. 159-164. British Archaeological Reports, British ser. 128. Oxford.
- 1985. Danmarks ældste mønter. *NNUM* 1985, s. 3-10.
- 1986. Nyt om sceattas af typen Wodan/Monster. *NNUM* 1986, s. 110-120.
- 1993. *Thrymsas and sceattas in the Ashmolean Museum* 2. London, Royal Numismatic Society.
- 1994. The beginning of coinage in the North Sea coastlands: a Pirenne-like hypothesis. I: B. Ambrosiani & H. Clarke (ed.): *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*, s. 196-214. Birka Studies 3. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.
- 1996a. Viking-Age Numismatics. 2. Coinage in the Northern Lands in Merovingian and Carolingian Times. *Numismatic Chronicle* 1996, s. 399-428.
- 1996b. Kan Hedeby-mønter også være præget i Ribe og Birka? *NNUM* 1996, s. 74-77.
- 1998. *An Atlas of Anglo-Saxon and Norman Coin Finds 973-1086*. London, Royal Numismatic Society.
- 2006. Single finds of Wodan/Monster sceattas in England and their interpretation for monetary history. *NNÅ* 2000-2002, s. 109-148.
- Moesgaard, J. C. 2002. Anmeldelse af Gert Hatz, *Die Münzfund von Goting-Kliff/Föhr*, Hamburg 2001. *NNUM* 2002, s. 110-111.
- 2003a. Olav Kyrre i Jylland. *NNUM* 2003, s. 57.
- 2003b. Møntskatten fra Danelund. *By, marsk og geest* 15, 2003, s. 7-16.
- 2004. Christiana Religio. *Skalk* 2004, 6, s. 12-17.
- Moltke, E. 1950. De danske runemønter og deres prægere. *NNÅ* 1950, s. 1-56.

- Morgenstierne, B. 1877. Om et Fund af 19 Mynter fra Harald Haardraade paa Gaarden Thjore i Haalands Præstegjæld paa Jæderen. *Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania*, 1876 (1877).
- Myrberg, N. 2000. *Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen 9. Myntfynd från Blekinge*. Stockholm, Kungl. Myntkabinettet.
- Nielsen, I. 1985. *Middelalderbyen Ribe*. Århus, Centrum.
- North, J. J. 1994. *English Hammered Coinage* 1. 3. udg., London, Spink & Son.
- Op den Velde, W., W. J. de Boone, A. Pol 1984. A survey of sceatta finds from the Low Countries. I: D. Hill & D. M. Metcalf (ed.): *Sceattas in England and on the Continent*, s. 117-145. British Archaeological Reports, British ser. 128. Oxford.
- Op den Velde, W. & C. J. F. Klaasen 2004. *Sceattas and merovingian deniers from Domburg and Westenschouwen*. Middelburg, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.
- Posselt, G. 1985. Nogle danske mønter med gejstlige fremstillinger før ca. 1150. *hikuin* 11, s. 207-14.
- Ravn, M. 1999. Nybro. En trævej fra Kong Godfreds tid. *Kuml*, s. 227-57.
- Rispling, G. 2005. Stampkalkyl över mynt från Samarkand. *NNUM*, maj 2005.
- Silvegren, U. W. 2002. Mynten från Uppåkra. *Svensk numismatisk tidskrift* 2002, s. 52-57, 76-80.
- Skovgaard-Petersen, I. 1981. The written sources. I: M. Ben-card (ed.): *Ribe excavations 1970-76*, 1, s. 21-62. Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag.
- Skovmand, R. 1942. De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150. *ÅNOH* 1942.
- Skre, D. & F.-A. Stylegar 2004. *Kaupang. The Viking Town*. Oslo, University of Oslo.
- Skaare, K. 1976. *Coins and Coinage in Viking Age Norway*. Oslo.
- 1995. *Norges mynthistorie*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Stenersen, L. B. 1881. *Myntfundet fra Græslid i Thydalen*. Oslo.
- Varenius, B. 1994. The Hedeby Coinage. *Current Swedish Archaeology* 2, s. 185-93.
- Wiechmann, R. 1996. *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein*. Neumünster,
- Williams, G. 1998. A hoard of 'Expanding Cross' Pennies From Appledore: Preliminary Report. *Numismatic Circular* 106-4, s. 152-53.
- Wiséhn, E. 1989. *Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen 4. Myntfynd från Uppland*. Stockholm, Kungl. Myntkabinettet.
- Østrup, J. 1938. *Catalogue des monnaies arabes et turques du Cabinet royal des médailles du Musée national de Copenhague*. København.
- Aagaard, S. 1984. Stempelundersøgelse ved anvendelse af stereomikroskop med tegneapparat. *NNUM* 1984, s. 112-115.
- Aarsleff, E. 2006. Single finds of Viking-Age coins at Kirke Hyllinge and Vester Egesborg (Sealand, Denmark) – some preliminary considerations on coin use. *NNÅ* 2000-2002, s. 173-189.

Forkortelser:

ASR =	Den antikvariske Samling, Ribe.
AUD =	Arkæologiske udgravninger i Danmark.
BAR =	British Archaeological Reports.
Becker slg. =	C. J. Beckers samling, Auktion 3, Th. Høiland, København, 13. oktober 1998.
Dbg. =	Dannenberg 1876-1905.
DMS =	J. S. Jensen <i>et al.</i> 1992.
FP =	KMMS' fundprotokol.
GP =	KMMS' gaveprotokol.
HAM =	Haderslev Museum.
Hbg. =	Hauberg 1900.
Hbg. slg. =	P. Haubergs samling, auktion, 17/6 og 4/11 1929, København.
Häv. =	Hävernack 1935.
KMMS =	Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København.
KP =	KMMS' købsprotokol.
NM I =	Danmarks Oldtid, Nationalmuseet.
NNUM =	Nordisk numismatisk unions medlemsblad.
NNÅ =	Nordisk numismatisk årsskrift.
SCBI Cop. =	Sylloge of Coins of the British Isles, Copenhagen Collection. Part I-V.
VAM =	Varde Museum.
ÅNOH =	Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.

Noter

Jeg vil gerne takke Claus Feveile, ASR, Brita Malmer, Stockholm, og Jørgen Steen Jensen, KMMS, for oplysninger og gode faglige diskussioner i forbindelse med denne artikel. Claus Feveiles monumentale *Ribe Studier. Det ældste Ribe. Udgravningerne på nordsiden af Ribe Å 1984-2000* (2 bind, 312+450 sider, 10 plancher. ISBN 87-88415-33-3. Udgivet af Jysk Arkæologisk Selskab og Den antikvariske Samling i Ribe, 2006) kom for sent til at kunne indarbejdes i denne artikel. Man vil her, blandt meget andet, finde et detaljeret katalog over møntfundene fra udgravningerne i Ribe.

Noter

- 1 Galster 1934; DMS nr 32.
- 2 Bendixen 1993; DMS nr. 36.
- 3 Galster 1931; DMS nr. 66.
- 4 Fundet fremkaldte en del omtale i pressen, se f. eks. *Berlingske Tidende* 8/10 2002 og *Morgenavisen Jyllands-posten* samme dag.
- 5 Antikvarisk Samling, Ribe, journal nr. 1743; Det Kulturhistoriske Centralregister stednr. 19.04.11, sb. 110, Vester Vedsted sogn, Ribe herred. 13 mønter konserveret på Konserveringsværkstedet for Ribe og Ringkøbing amter i Ølgod på foranledning af Antikvarisk Samling, Ribe. De øvrige mønter er konserveret af Nationalmuseets Bevaringsafdeling. Fundet er blevet foreløbigt publiceret, se Moesgaard 2003a og 2003b.
- 6 Stenersen 1881.
- 7 Morgenstierne 1877.
- 8 Tak til Claus Feveile for oplysninger om den arkæologiske kontekst. Se desuden P. K. Madsen 1986 og Antikvarisk Samling, Ribe, journal nr. 619, 669, 689, 697, 713, 1003; 1590, 1593, 1743 samt Det Kulturhistoriske Centralregister stednr. 19.04.11, sb. 58, 60, 62, 83, 102, 110, 111, 128.
- 9 Geest = den tørre jord i modsætning til marsken.
- 10 S. Jensen 1998, bd. 1, s. 33-42 (af Kjeld Thamdorp), 141-159 (af Leif Chr. Nielsen), 167-190 (af Per Kristian Madsen), s. 191-210 (af Ebbe Nyborg).
- 11 Inf. Claus Feveile.
- 12 Inf. Claus Feveile.
- 13 DMS s. 254-55.
- 14 J. S. Jensen 1996.
- 15 Galster 1934; DMS nr 31 og 32.
- 16 Hatz 2001a, nr. 49 (s. 187 og 198). Plessenstrasse 83/3, x71,90 y 43,20, lag XVI. Er tilsyneladende ikke stempeidentisk med Danelundmønterne.
- 17 Auktion 32, H. D. Rauch, Wien, 16.-19. januar 1984, nr. 1404 = Auktion 3, Thomas Høiland, København, 13. oktober 1998 (C.J. Beckers samling), nr. 154 = Auktion 150, Spink, London, 14. marts 2001, nr. 1248 (ex. John Chown) = Fitzwilliam Museum, Cambridge, CM.646-2001. Stempelidentisk med Danelund 35 (F16/B14).
- 18 North 1994 nr. 820-24; Metcalf 1998 s. 158-62; Williams 1998.
- 19 Metcalf 1998 s. 160; Williams 1998.
- 20 Archibald 1988 s. 277-278.
- 21 Der er ikke foretaget metalanalyser for at måle den præcise lodighed.
- 22 Der skal ikke her forsøges at lave en fuldstændig liste over disse efterligninger. Eksempler: Expanding Cross bagsiden, kombineret med en forside, der minder om den engelske kong Æthelred II's Helmet-type fra ca. 1003-09, Hauberg 1900 pl. VII nr. 14 (Magnus den Gode). I Den kongelige Mønt- og Medaillesamling findes også to andre Expanding Cross-efterligninger, desværre uden registreret fundsted, Galster 1972 nr. 1291-92. Vægt henholdsvis 0,82, 1,10 og 0,87 g.
- 23 Skaare 1995.
- 24 Bendixen 1968.
- 25 SCBI Cop. IV, 729-733.
- 26 Jonsson 1986; Wiséhn 1989, fund nr. 396; Jonsson, i tryk.
- 27 Bendixen 1968; cf. Myrberg 2000, fund nr. 27.
- 28 Jonsson, i tryk.
- 29 Blackburn & Jonsson 1981, s. 170-72, fig. 9-10.
- 30 Galster 1934, s. 129.
- 31 Hauberg 1900 s. 154-55.
- 32 Oversættelse efter Galster 1934 s. 135.
- 33 Aagaard 1984. Jeg vil gerne takke Kurt Guldborg Larsen for teknisk hjælp i forbindelse med arbejdet.
- 34 13 forsidestempler til 23 mønter, dvs. 1,77 mønter i gennemsnit pr. stempel.
- 35 24 forsidestempler til 37 mønter, dvs. 1,54 mønter i gennemsnit pr. stempel.
- 36 se f. eks. Galster 1972 nr. 815, 820, 825-27, 842, 856-57.
- 37 Se Lyon 1970 og Metcalf 1981, s. 189, jf. Rispling 2005. Om andre udregningmetoder se Carcassonne og Hackens 1981 og Carcassonne 1987.
- 38 J. S. Jensen 1983.

- 39 Hatz 2001a, nr. 25, 46; Skaare 1976, s. 182-83; DMS, nr. 9, 21, 23, 25, 36, 37, 40.
- 40 Wiechmann 1996 s. 96-102 og fund 1, 6, 8, 30, 49; Hatz 2000 s. 55, 61, 90-91; Hatz 2001a, nr. 44-45.
- 41 Om Ribe-udmøntningen generelt, se Galster 1947; Ernst 1948; Nielsen 1985 s. 97-98.
- 42 Bendixen 1981 og 1994; Feveile 2006a.
- 43 Feveile og Jensen 1993; Feveile 2006a.
- 44 H. B. Madsen 2004. Det drejer sig om mønterne Bendixen 1981, s. 90-92, nr. 1-5.
- 45 Oplyst mundtligt, januar 2005.
- 46 Metcalf 2006.
- 47 Op den Velde *et al.* 1984. Op den Velde og Klaasen 2004.
- 48 Metcalf 1984, 1985, 1986, 1993, s. 275-293, 1994, s. 206-207, 1996a, s. 403-409.
- 49 Metcalf 1993, 2006.
- 50 Malmer & Jonsson 1986; Malmer 1987, 1993, 2002.
- 51 Feveile og Jensen 1993; Feveile, 2006 a.
- 52 *New Cambridge Medieval History* II, p. 99.
- 53 Hatz 2001b; Moesgaard 2002.
- 54 Op den Velde *et al.* 1984.
- 55 Metcalf 2006.
- 56 Malmer 1966, s. 194-196; Malmer 2002.
- 57 Malmer 1966, s. 204-219; datering omkring år 800/810, se Galster 1974, Bendixen 1981 s. 76, Callmer 1984 s. 23-29. Varenius 1994 s. 192 støtter Malmers datering.
- 58 Metcalf 1996 a og b. Se også Kierkegaard 1997. Idéen om henførelse til Ribe var faktisk allerede fremført af S. Jensen 1991, s. 53.
- 59 Malmer 2002. I sine seneste arbejder åbner Malmer dog for muligheden af, at KG 5-6 og en del af KG 4 kan være præget udenfor Hedeby, i det sydlige Jylland, jf. Malmer i trykken a-b. Jeg takker Brita Malmer for at have meddelt mig dette.
- 60 Malmer 1966, s. 304-306.
- 61 Galster 1953, Bendixen 1988; Moesgaard 2004.
- 62 Wiechmann 1996, s. 190-192.
- 63 36 mønter. Bestemmelser ved Gert Rispling.
- 64 Ambrosiani 2004.
- 65 Silvegren 2002.
- 66 Mark Blackburns foredrag på Kaupang-symposiet i Oslo, september 2004, cf. Skre og Stylegar 2004.
- 67 L. Jørgensen 2006.
- 68 Aarsleff 2006.
- 69 Coupland 1991, s. 22, fig. 2.
- 70 Hildebrand 1881, s. 289, nr. 3060-3066.
- 71 Sigurd Holm, her citeret efter Ernst 1948 s. 22.
- 72 Hauberg 1900, s. 115-16, 198 og pl. IV nr. 55-56.
- 73 Ernst 1948 s. 19-25.
- 74 Galster 1947 s. 591-592; J. S. Jensen 1995, s. 48.
- 75 Malmer 1997.
- 76 Skovgaard-Petersen 1981 s. 39, 42-44, 46-51, 53-61.
- 77 Kinch 1869 s. 3; Houken 1976 s. 377; B. Jørgensen 1994 s. 231.
- 78 J. S. Jensen 1995 s. 48.
- 79 Malmer 1997 s. 53, s. 261, 268, 269, 281, s. 633, kæde 151 (kat. nr. 701.1906, 701.1914, 725.1925, 725.1928, 725.5804, 728.1906, 728.1914, 728.1925, 728.1937, 728.1979, 802.1928) og kæde 152 (kat. nr. 723.1926, 723.1927, 801.1927).
- 80 Hauberg 1900 pl. VI nr. 48-49 (Hardekud), pl. XI 68-69 (Sven Estridsen); Galster 1947 s. 592-94; Ernst 1948 s. 25-26; Becker 1982.
- 81 Malmer 1997, s. 15, med litteraturhenvisninger; Becker 1988, s. 126, med litteraturhenvisninger.
- 82 Hauberg 1900. Jeg har kun i ganske enkelte tilfælde forsøgt at finde nyere litteraturhenvisninger.
- 83 Opbevares på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Dækker perioden ca. 1900-ca. 1985
- 84 Munksjörup, Tørring og Kongsø Plantage, se Hauberg 1900, s. 170, nr. 95-96, DMS nr. 6, 26; Galster 1963.
- 85 Hågerup, DMS 15
- 86 Vallø, Selsø og Bonderup, se Hauberg 1900, s. 172, nr. 110, s. 174, nr. 127 og 131 og DMS nr. 19, 21 og 25. »Det sjællandske fund«, se J. S. Jensen 2004.
- 87 Bolbygård og Store Frigård I, se Hauberg 1900, s. 169, nr. 87 og DMS nr. 2 og 37.
- 88 Espinge, se Hauberg 1900, s. 171, nr. 102.
- 89 Brøholt, se Hauberg 1900, s. 172, nr. 111.
- 90 Garde og Lilla Vaståde, se Hauberg 1900, s. 172, nr. 113 og s. 174, nr. 128.
- 91 Lübeck, Neu Werpel og Vossberg, se Hauberg 1900, s. 180, nr. 192, s. 181, nr. 200 og 201.
- 92 Inf. Claus Feveile.
- 93 Skovgaard-Petersen 1981.
- 94 Hauberg 1900 pl. XIII nr. 12-14 (Niels); Galster 1947 s. 594; Ernst 1948 s. 3; Posselt 1985 s. 209-10; DMS s. 262, 270-71, 278-79. Jeg har ikke forsøgt at komplettere fundlisten i forhold til de citerede forfattere. Fundet fra Lolland er endnu ikke registreret (meddelt af Henrik Schilling, 2003).
- 95 FP 2977.2. NNÅ 1968, s. 150.; Bendixen 1976, pl. XVII,3.
- 96 Mønten har nr. ASR 2090x3. Den er fundet i gadelag i niveau med den såkaldte »ældste plankevej«, der ved undersøgelser i Sønderportsgade i 2004 (ASR 1843) blev dendrokronologisk dateret til tidsrummet 1112-32. Fra

- Dagmar-gade-undersøgelsen foreligger der en dendro-kronologisk datering til 1120'erne. Jeg takker Morten Søvsø for oplysningerne.
- 97 Løsfund udviser normalt en koncentration omkring prægestedet, mens et skattefund eller en veldateret arkæologisk kontekst ville give et holdepunkt for dateringen.
- 98 Jf. Moltke 1950 nr. 283-93.
- 99 Læsning af Marie Stoklund (Nationalmuseet) og Michael Lerche Nielsen (Københavns Universitet).
- 100 Typen vejer normalt 0,96-1,19 g, se Hauberg 1900 s. 219.
- 101 Typen vejer normalt 0,85-1,01 g, se Hauberg 1900 s. 226.
- 102 AUD 1993, s. 246 fig. 3, s. 254; J. S. Jensen 1995 s. 112-113; KMMS FP 5321.
- 103 Hauberg 1900 s. 226.
- 104 Hauberg 1900 s. 154-55.
- 105 Galster 1934.
- 106 Bergsøe 1882 s. 277-278; Hauberg 1900 pl. XII nr. 12-13; Galster 1934; DMS nr. 31-32.
- 107 Galster 1934 s. 129.
- 108 Stenersen 1881 s. 59 Klasse V,1 (ikke illustreret); Morgenstierne 1877 nr. 11-12, 15-16 (alle illustrerede).
- 109 Jf. Gresli-mønternes 1,00 g og Tjorafundets 0,54 til 0,89 g.
- 110 Heijne 2004.
- 111 Bencard og Jørgensen 1990 s. 75.
- 112 Bencard 2004, s. 10, 15. Den noget tidligere datering af fase 3 (Bencard og Jørgensen 1990 s. 138) er derved ikke længere relevant.
- 113 Bestemt af Gert Rispling.
- 114 Feveile og Jensen 2000, s. 14, 16.
- 115 Feveile og Jensen 2000 s. 13-14, 16.
- 116 Foto, se Feveile og Jensen 2000, s. 14 fig 7b.
- 117 Feveile 2001 s. 6-9, 20, 24.
- 118 Foto, se Feveile 2001, fig. 23.3.
- 119 Feveile 2001 s. 20, 24, 26.
- 120 S. Jensen 1998, bd. 2, s. 182.
- 121 Foto, se Feveile 2001, fig. 23.4.
- 122 Feveile 2001, s. 7, 20, 26.
- 123 S. Jensen 1998, bd. 2, s. 125, nr. 15-1103, s.179.
- 124 Bestemmelserne citeret efter Skovmand. Mønterne burde nybearbejdes. ASR har 4 hele dirhemer, inv. nr. 154-157, modtaget 1859/61 fra Thomsen, KMMS, som »en prøve af de mønter, der fandtes ved Vester Vedsted«. Det fremgår ikke, om de stammer fra fundet eller blot er tilsvarende typer. Der findes intet om denne sag i KMMS' arkiv. Disse mønter er ikke bestemt.

- 125 Bendixen 1981, s. 99.
- 126 Feveile 2001, s. 27-28, cf. Hansen 1990, s. 236; Feveile 2006b.
- 127 Se Ilisch 1990.
- 128 Ravn 1999.
- 129 Bestemt af Gert Rispling.
- 130 Ravn 1999, p. 232-34, jf. fig. 6-7
- 131 Bestemt af Gert Rispling.
- 132 Mangler i Østrups fundliste.

Efterskrift:

Expanding Cross-eftertiligningerne præget i Slesvig.

I marts 2007, da denne artikel allerede var i trykken, meddelte Volker Hilberg (Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Schloß Gottorf) mig, at der under en igangværende udgravning i Slesvig gamle by er fundet flere eksemplarer af Expanding Cross-eftertiligninger af samme type som mønterne fra Danelund. Det drejer sig dels om et enkeltfund (fundnr. 829), dels om en lille skat på 22 mønter, hvoraf de 21 er af Danelund-typen (fundnr. 554+556). Udgravningen finder sted på »Hafengang 11«, umiddelbart øst for et tidligere udgravet havneanlæg, og det lille skattefund lå i vandet ved en havnebro. Sammen med det allerede nævnte eksemplar fra udgravningen i Plessenstrasse (Hatz 2001a, s. 187, nr. 49) betyder det, at der nu kendes 2 enkeltfund og et skattefund fra Slesvig by. På den baggrund må det antages, at møntstedet nok snarere er Slesvig end Ribe.

The Danelund coin hoard and the currency of South Western Jutland during the Viking Age and the early Middle Ages

In October 2002 a hoard of 72 coins concealed in the 1080s was found in Danelund near Ribe in South-Western Jutland. A small-scale excavation revealed remains of a late Iron Age settlement (c. 400-800), and air photographs reveal two 11th-12th century houses.

63 coins are imitations of the English Expanding Cross type, struck c. 1050-53. The style is poor, the inscriptions are meaningless and the weight and alloy is well below those of the genuine English coins. These coins probably form a hitherto unknown Ribe issue. Coins attributed to Ribe exist from earlier in the 11th century as well as from the 12th century. These coins thus partly fill in a gap in the series of Ribe issues. We know that Canute the Holy (1080-86) struck debased coins elsewhere in Jutland (Randers, Viborg, Ålborg) in order to pay for a planned attack on England in 1085. The low weight and alloy of the Danelund coins indicate that they belong to these debased issues. The fleet never left Denmark, and the Jutes revolted against the heavy taxation of the king, who was killed in Odense 1086. The burial of the hoard may be linked to these events.

Of the remained 9 coins, seven are Danish coins of the kings Sven Estridsen (1047-74), Harald Hen (1074-80) and Canute the Holy. One of these coins has a Runic inscription.

One coin is Norwegian and one is German. This homogeneous composition is typical for the late 11th century. Formerly, foreign and old coins circulated massively alongside with local and new ones, but by the middle of the century, the Danish king succeeded in excluding most old and foreign coins, thus enforcing the Royal monopoly of coinage.

The article also gives a survey of the coin production and coin circulation of South Western Jutland from c. 700 to c. 1100.

Translated by the author

Jens Christian Moesgaard
Nationalmuseet

Den kgl. Mønt- og Medaillesamling
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Forsidestempler

(forstørret 3 gange)

F1

F2

F3

F4

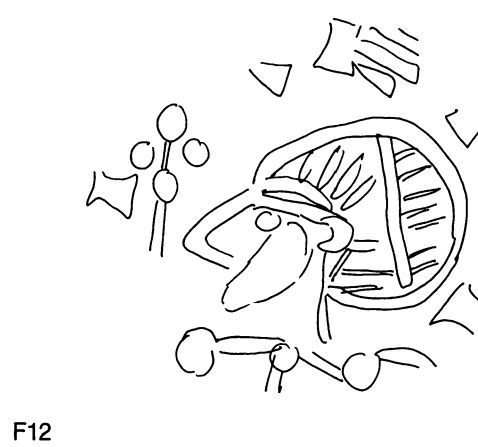
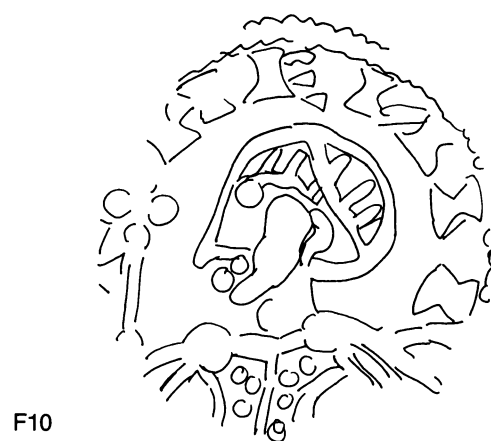
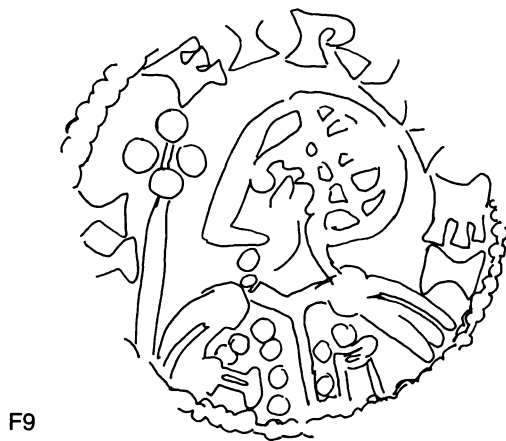
F5

F6

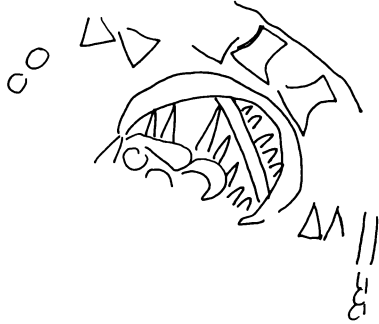
Forsidestempler

(forstørret 3 gange)

Forsidestempler

(forstørret 3 gange)

F13

F14

(venstre del muligvis let forskudt)

F15

F16

F17

F18

Forsidestempler

(forstørret 3 gange)

F19

F20

F21

F22

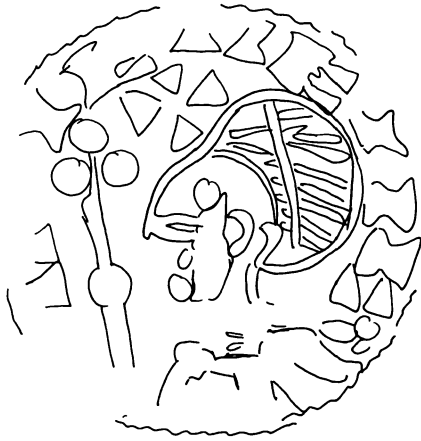
F23

F24

Forsidestempler

(forstørret 3 gange)

F25

F26

F27

(venstre øverste del
muligvis let forskudt)

F28

F29

F30

Forsidestempler

(forstørret 3 gange)

F31

F32

F33

F34

F35

F36

Forsidestempel

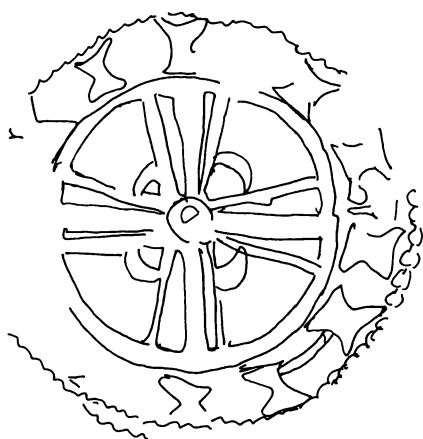
(forstørret 3 gange)

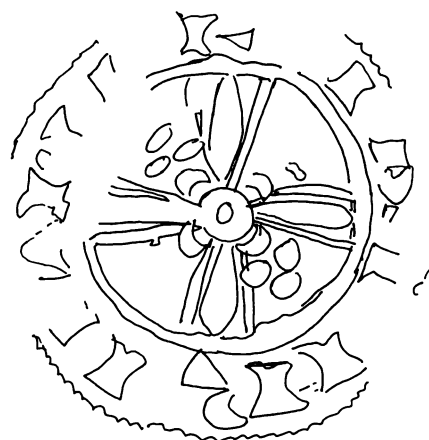
F37

Bagsidestempler

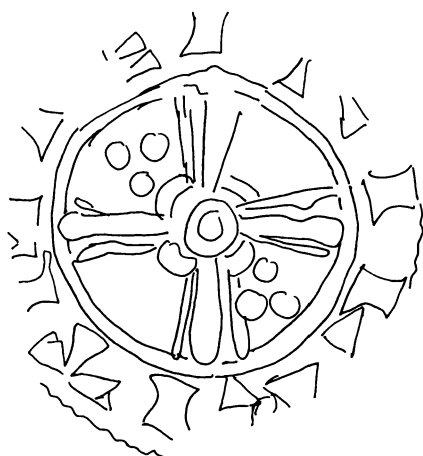
(forstørret 3 gange)

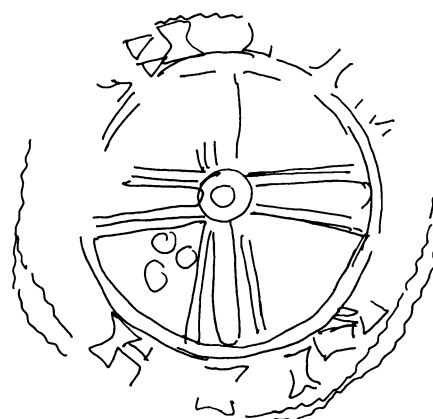
B1

B2

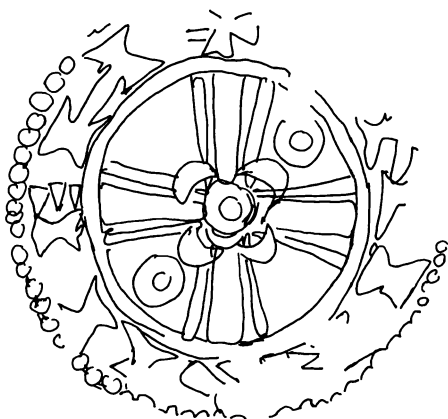
B3

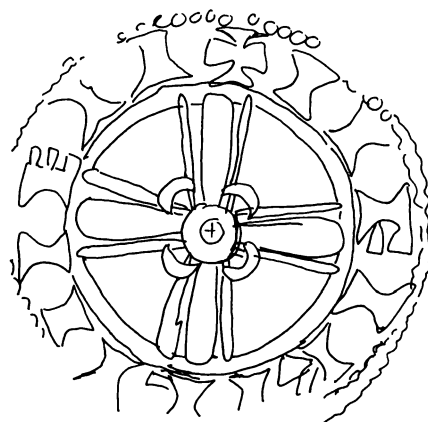
B4

Bagsidestempler

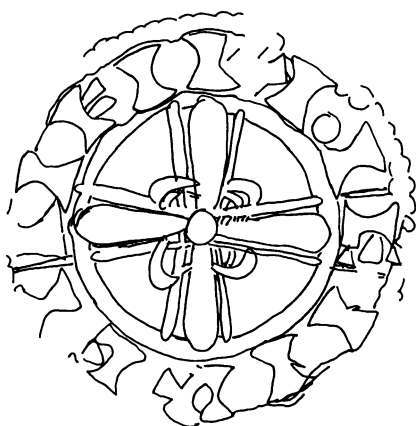
(forstørret 3 gange)

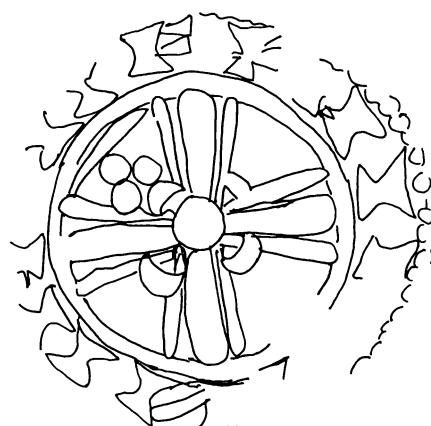
B5

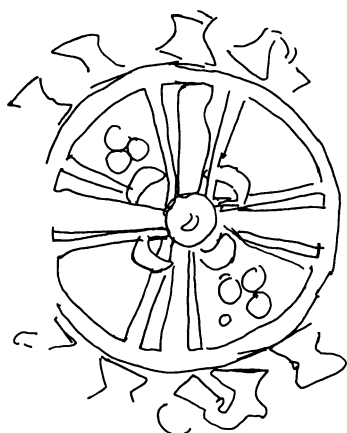
B6

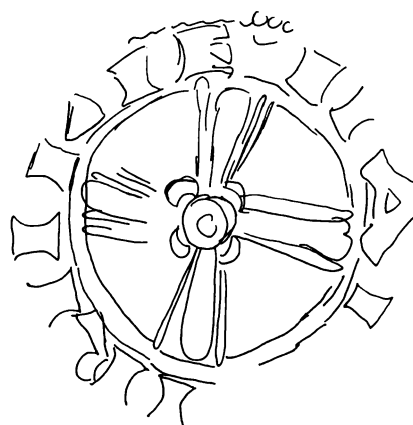
B7

B8

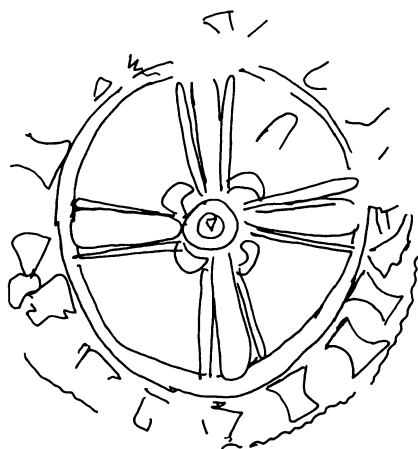
B9

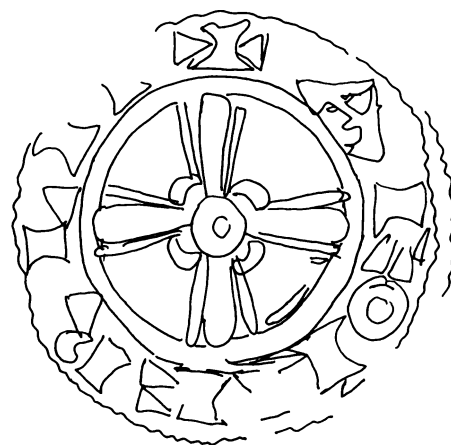
B10

Bagsidestempler

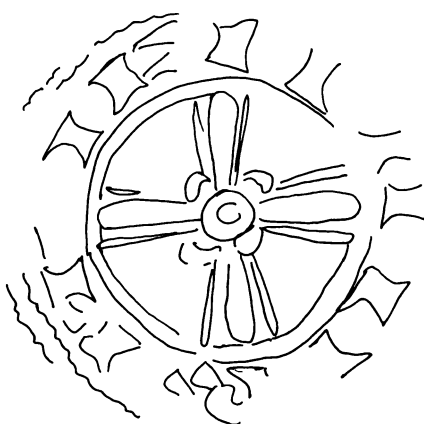
(forstørret 3 gange)

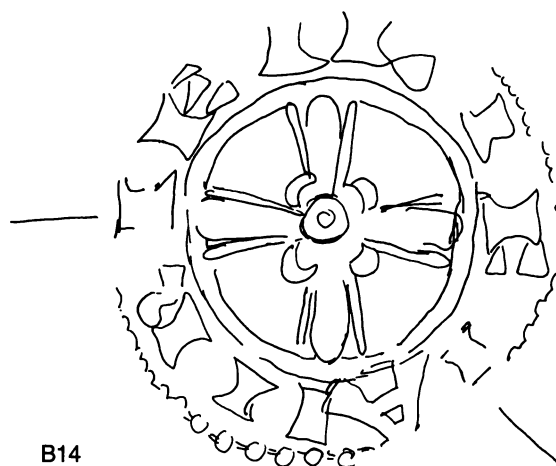
B11

B12

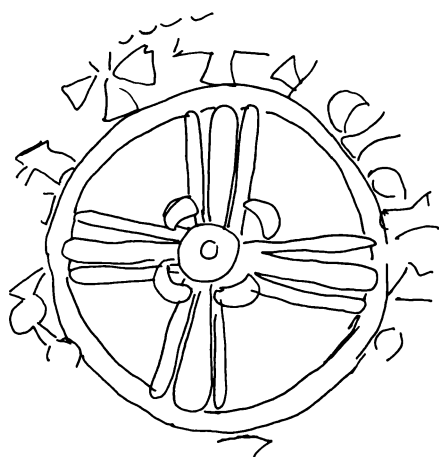

B13

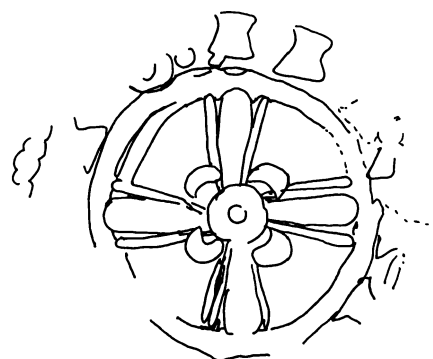

B14

(nederste del muligvis let forskudt)

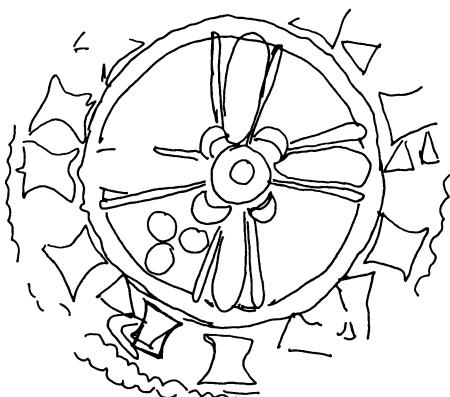
B15

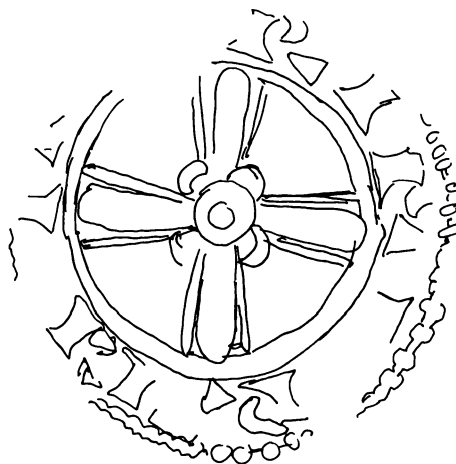
B16

Bagsidestempler

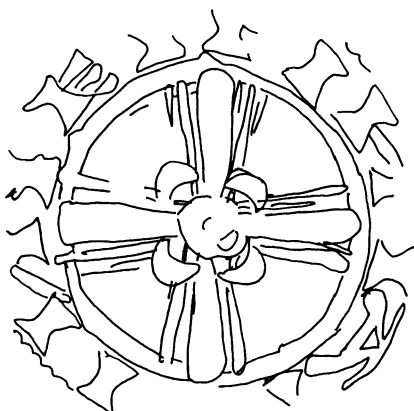
(forstørret 3 gange)

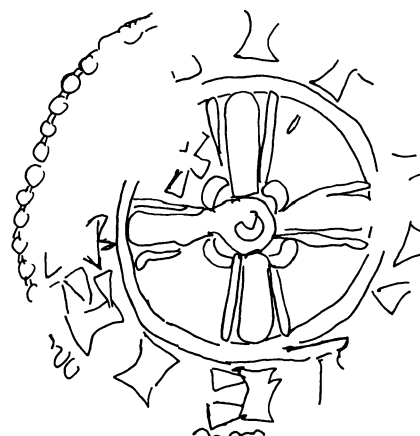
B17

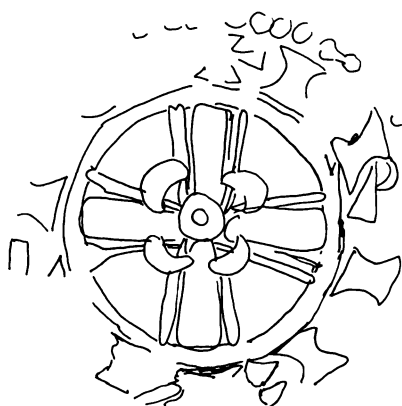
B18

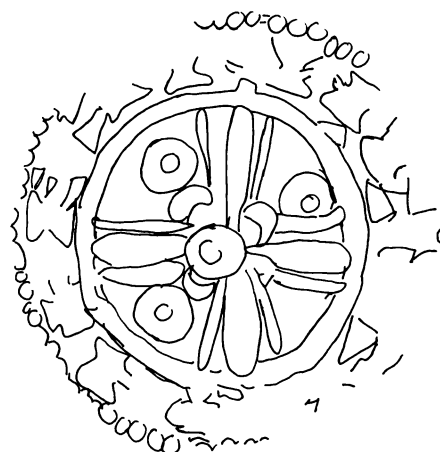
B19

B20

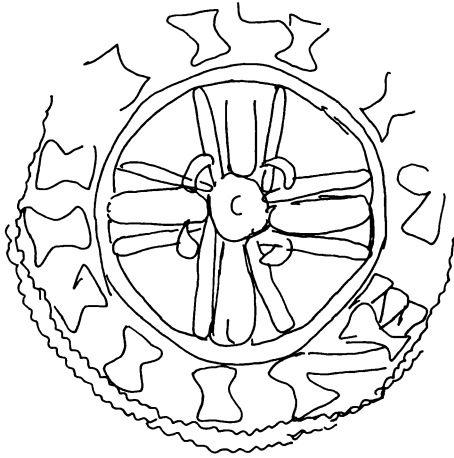
B21

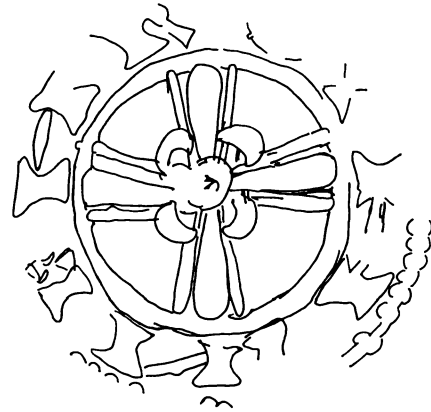
B22

Bagsidestempler

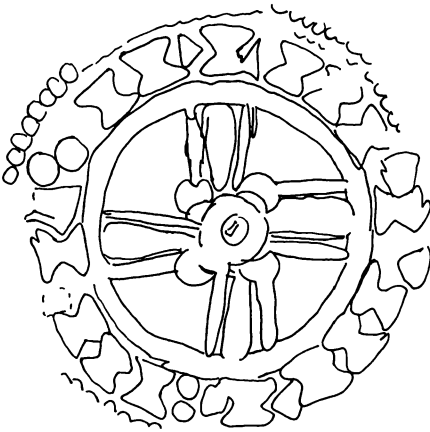
(forstørret 3 gange)

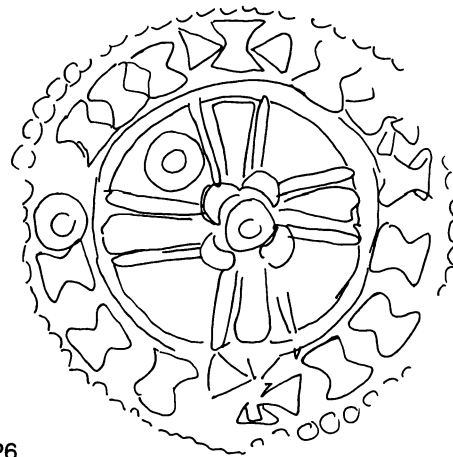
B23

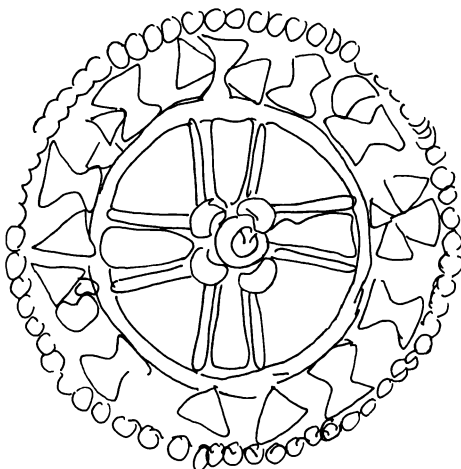
B24

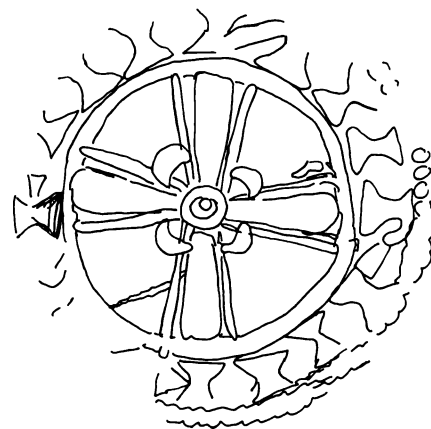
B25

B26

B27

B28

